

عوامل مرتبط با فقر مطلق در خانواده های تحت پوشش نهادهای حمایتی استان فارس

مقدمه: فقر پدیده‌ای است هولناک که زندگی بشر را تهدید می‌کند و فرایندی است پیچیده که باید آن را ماحصل نوع روابط اجتماعی، ساختار نظام سیاسی و راهبردهای اقتصادی-اجتماعی آن و همچنین عملکرد خود فرد دانست. فقر، معضلات اجتماعی و اقتصادی مختلفی را به همراه می‌آورد و ثبات سیاسی، همبستگی میان افراد جامعه و فرهنگ ملت‌ها را تهدید می‌کند؛ به همین دلیل پرداختن به موضوع فقر و علل و عوامل به وجود آورنده آن یکی از مهم‌ترین وظایف دولتهاست.

روش: این پژوهش از نظر روش شناختی، تحقیقی کیفی است که در آن از شیوه تحلیل مضمون استفاده شده است. همچنین از نظر هدف، اکتشافی و از نوع کاربردی است. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش ۱۷ نفر از مددکاران خانواده کمیته امداد امام خمینی «ره» استان فارس و اساتید رشته‌های مرتبط در دانشگاه‌های شهر شیراز بودند که از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. اطلاعات موردنیاز با استفاده از شیوه مصاحبه نیمه ساختاریافته جمع‌آوری و در یک فرایند مقایسه مداوم مورد تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها: در این پژوهش ۱۴ مضمون سازمان‌دهنده و ۶ مضمون فراگیر به‌عنوان عوامل اصلی مؤثر بر بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی یافت شد. مضامین فراگیر و مضامین سازمان‌دهنده در این پژوهش عبارتند از: «عوامل مرتبط به سرپرست خانواده (فرد مقصر و ناخواسته)»، «عوامل مرتبط به خانواده (قابل کنترل و غیرقابل کنترل)»، «عوامل حاکمیتی (سیاسی، قانونی، خدمات شهروندی، شیوه اداره نهادهای حکومتی)»، «عوامل فرهنگی (اجتماعی، اعتقادی)»، «عوامل جغرافیایی (اقلیمی، منابع طبیعی)» و «عوامل اقتصادی (داخلی، خارجی)».

بحث: فقر پدیده‌ای چندبعدی، پیچیده و مزمن است که آسایش و رفاه فردی و اجتماعی انسانها را تباه می‌سازد. عوامل متعددی در پیدایش فقر نقش دارند که به دلیل تنوع علل، نمی‌توان صرفاً با تأکید بر رفع یک یا چند عامل، فقر را مهار ساخت. مهار فقر در جامعه مستلزم شناسایی کلیه عوامل مؤثر بر بروز فقر، دسته‌بندی صحیح و معنادار این عوامل و برنامه‌ریزی جامع و یکپارچه برای رفع آن است.

۱- رضا زارع

دکتر مدیریت دولتی، دانشکده علوم انسانی، بخش مدیریت، اقتصاد و حسابداری، گروه مدیریت دولتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۲- محمد صفری

دکتر مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، بخش مدیریت دولتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بندر دیلم، بندر دیلم، ایران، (نویسنده مسئول)
<Safarifr@gmail.com>

واژه‌های کلیدی:

تحلیل مضمون، فقر، کمیته امداد امام خمینی (ره)، نهادهای حمایتی
تاریخ دریافت: ۹۸/۰۱/۲۰
تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۷/۳

Factors Related to Absolute Poverty in Families Receiving Support from Aid Organizations in Fars Province

▶ **1. Reza Zare**
Ph.D in Public Management,
Faculty of Management,
Economy And Accounting,
Department of Public
management, Payame Noor
University, Tehran, Iran

▶ **2. Mohammad Safari**
Ph.D in Public Management,
Faculty of Management
and Economy, Department
of Public management,
Islamic Azad University,
Bandar e Deylam Branch,
Bandar e Deylam, Iran,
(corresponding author)
<Safarifrs@gmail.com>

Key words:

Aid organizations,
Imam Khomeini Relief
Foundation, Poverty,
Theme analysis

Received: 2018-10-22

Accepted: 2019-07-27

Abstract

Introduction: Poverty is considered as a horrifying and life-threatening phenomenon as well as a multifaceted process stemmed from social interactions, political structures, socioeconomic strategies, and performance of individuals and groups. Therefore, addressing the issue of poverty as well as its associated causes and factors can be regarded as one of the most important roles of governments.

Method: This research is a qualitative study using theme analysis method. Participants included 17 family social workers of Imam Khomeini Relief Foundation (IKRF) in Fars Province and professors of relevant fields working at universities in the city of Shiraz who were selected using a purposive sampling method. The required data were also collected through semi-structured interviews and then analyzed via continuous comparison methods.

Findings: The results of this study led to 14 sub-themes and six main themes as the significant factors affecting the incidence of poverty. The main themes included "Factors related to head of the family: (wrongdoer and unwanted person)", "Factors related to family: (controllable and uncontrollable)", "Factors related to governance: (political, legal, citizenship services, and administration of governmental organizations)", "Cultural factors: (social and belief-related)", "Geographical factors: (climate and natural resources)", and "Economic factors: (internal and external)".

Discussion: A variety of factors are involved in the incidence of poverty, so it cannot be merely reduced through emphasis on one or more factors. Thus, managing poverty in a society requires identifying all factors contributing to its incidence, categorizing these factors in an acceptable and meaningful manner, and also doing integrated and comprehensive planning to overcome them.

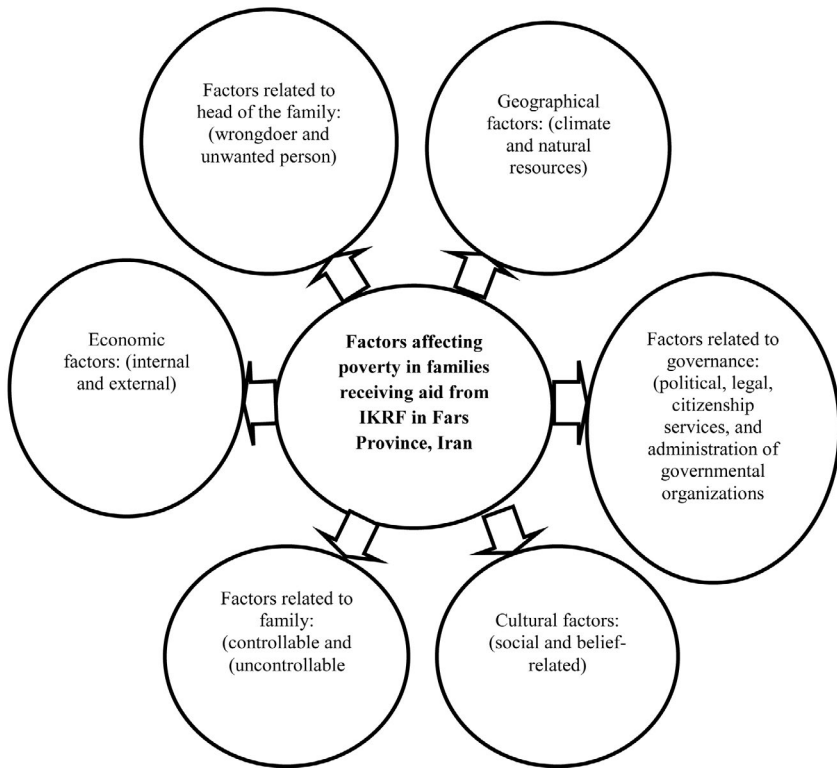
Extended Abstract

Introduction: Poverty is considered as a horrifying and life-threatening phenomenon as well as a multifaceted process stemmed from social interactions, political structures, socioeconomic strategies, and performance of individuals and groups. It can also be accompanied by a wide range of socioeconomic problems and political instability that can undermine solidarity between individuals and national culture. Therefore, addressing the issue of poverty as well as its associated causes and factors can be regarded as one of the most important roles of governments.

Method: This research is a qualitative study using theme analysis method. Considering its objectives, it was exploratory and applied. The study participants included 17 family social workers of Imam Khomeini Relief Foundation (IKRF) in Fars Province, Iran, as well as professors of relevant fields working at universities in the city of Shiraz who were selected using a purposive sampling method. The required data were also collected through semi-structured interviews and then analyzed via continuous comparison methods.

Findings: The results of this study led to 14 sub-themes and six main themes as the significant factors affecting the incidence of poverty in families receiving aid from IKRF. The main themes in this study included “Factors related to head of the family: (wrongdoer and unwanted person)”, “Factors related to family: (controllable and uncontrollable)”, “Factors related to governance: (political, legal, citizenship services, and administration of governmental organizations)”, “Cultural factors: (social and belief-related)”, “Geographical factors: (climate and natural resources)”, and “Economic factors: (internal and external)”. The conceptual model of the study developed based on the themes obtained from the analyses and the thematic network was drawn as follows:

Thematic network of factors affecting poverty

Discussion: Poverty is considered as a multi-faceted, complex, and long-lasting phenomenon resulting from the characteristics of an individual, family, and the environment which also affects them. Therefore, researchers have investigated poverty reflecting on its various dimensions and categories. Accordingly, this phenomenon has been categorized into “absolute and relative poverty” in terms of its intensity, it has been labeled as “capability poverty” with regard to the level of access, and it has been regarded as “multi-dimensional poverty” based on the variety of factors. Poverty has been correspondingly categorized in the form of “selective and imposed poverty” in view of the role of an individual in the incidence of poverty and also “primary, secondary, and cyclical poverty” in connection with dimension of time. Adopting these categories, researchers have addressed one or more dimensions of the factors affecting the incidence of poverty using economic, cultural, or psychological approaches. The most important innovation of this study, distinguishing it from those in the related literature, was presenting a new categorization of factors affecting the incidence of poverty which could illustrate a comprehensive, localized, and multi-level analysis of this phenomenon. The multi-level modeling made it possible to simultaneously shed light on the causes and factors associated with poverty at individual, family, environment levels for poor families, so that the required strategies to reduce poverty could be adopted accordingly. In view of the authors, poverty alleviation in a society requires concentration on all dimensions and aspects of poverty at all levels. In this respect; considering the roles of an individual, family, and the environment in the incidence of poverty as well as identifying causes and factors associated with poverty have converted it into a multifaceted phenomenon, so that lack of correct understanding of such factors at different levels and also in groups suffering from poverty covered under the umbrella of supporting organizations, can be introduced as one of the barriers to poverty reduction in a country. This issue can also lead to wrong policies, waste of rare economic resources, failure in economic programs for poverty eradication, as well as continued cycle of poverty as a culture and deterred development in a country. Therefore, the main themes and sub-themes obtained from this study could pave the grounds for developing national and provincial

programs in order to reduce poverty in society and in families receiving aid from supporting organizations.

On the basis of the guidelines released by the World Bank, the key to success in developing national economy is alleviating poverty. Accordingly, it has been emphasized that there is a need to take actions at local, national, and international levels in order to improve opportunities and simultaneously empower individuals and promote security for the poor to fight against poverty, which is the result of the interaction of all economic, social, and political processes that can give a boost to each other in terms of increasing or reducing poverty. In fact, progress in these domains can be the driving force to alleviate poverty. With regard to the findings of this study, it is suggested to take measures at individual and family levels through implementation of empowerment programs for head of the family and dependent members via providing technical and vocational training to unemployed and non-skilled individuals respecting the labor market needs, offering educational and counseling services in accordance with the problems of poor families, giving aid to the youth to get married or supporting poor widowed women to remarry, giving long-term and low-interest loans for employment, orienting jobs and contributing to sustainability of businesses in poor families, providing employment for the poor, in particular educated ones; offering study grants to children of poor families, giving aid to addicts to quit drug abuse, developing social insurance, specially accident coverage and retirement planning insurance, supporting patients in poor families for care and treatment, and meeting housing needs of the poor. In the governance dimension; allocation of more funds and credits to underprivileged and rural areas, development and enforcement of laws in support of the poor in terms of public services by the government, facilitated provision of cheap and easy-to-access services to the poor by the government and its affiliated organizations, supply of health needs and services, roads, water, electricity, gas, and the Internet as well as other infrastructures in far-away villages and underprivileged areas, improving levels of access of the poor to state-run organizations and agencies, delegation of further authority and resources to local officials for poverty reduction, reforms of tax payment systems to benefit the poor, and revisions of sup-

porting systems and policies can be among strategies to alleviate poverty. Based on the findings of this study, in the cultural dimension; strengthening the spirit of social mobility, employment, and entrepreneurship in particular among the poor, utilization of talented elites and entrepreneurs to create job opportunities and reduce poverty, reinforcement of public participation and supporting cooperatives for poverty reduction, boosting the national culture of charity and philanthropy, expanding Islamic economics, especially through restoration and development of zakat, alms-giving, and interest-free loans to help the poor, and emphasis on the culture of supporting and social responsibility are among cultural strategies targeting poverty alleviation. In terms of mitigating the effect of geographical factors on the incidence of poverty, it is suggested to develop, implement, and strengthen crisis management programs in natural hazards risk areas (earthquake-prone, flood-prone, etc.) and also standardize building constructions in order to prevent human and financial losses in case of such accidents. It is also required to do planning for promoting sustainable businesses in accordance with the warm and dry areas with consideration of water resources and air conditions, provide services to mountainous and remote villages difficult to reach, implement programs to stop destruction of forests and grasslands, avoid the waste of water resources specially drinking water, and make more investments in the sector of underground resources, industries, and mines in underprivileged areas with the aim of creating job opportunities. In the end; planning in particular to protect the poor from the effects of inflation and international sanctions, preventing the closure of workshops in deprived and rural areas, developing economic infrastructure in rural and underdeveloped areas, providing the requirements for domestic and foreign investments in such areas, helping small businesses in villages and disadvantaged areas to have access to domestic and foreign markets to sell their products, averting the entry of smuggled goods to control their negative effects on domestic products, blocking the entry of foreign workforce trafficked to Iran, as well as revising the open methods of distribution of national resources and incomes are among strategies to eradicate poverty in the economic dimension.

Ethical Considerations

Authors' contributions

All authors contributed in producing of the research.

Funding

In the present study, all expenses were borne by the author and he did not have any sponsors.

Conflicts of interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

In this article, all rights relating to references are cited and resources are carefully listed.

مقدمه

فقر^۱ کلمه‌ای است آشنا که همه افراد آن را درک و یا تصور درک آن را دارند؛ و مسئله‌ای است پیچیده، مستمر و دائمی که چالش‌های سیاسی و اجتماعی گوناگونی را در جوامع به همراه می‌آورد (رامفوما^۲، ۲۰۱۲). فقر را باید نتیجه نوع روابط اجتماعی، ساختار نظام سیاسی و راهبردهای اقتصادی حاکمیت در جامعه و همچنین عملکرد خود افراد دانست (بهورات و کانبورت^۳، ۲۰۰۶). به دلیل وجود مشکلات نابرابری به‌ویژه نابرابری درآمد، فقر یکی از اصلی‌ترین علل فشارها و تهدیدات اجتماعی برای جدا کردن یک ملت از حاکمیت و فرهنگ خود است و این زمانی رخ می‌دهد که ثروت در یک کشور بین شهروندان آن با عدالت توزیع نشده باشد (اکسوی و هوکمن^۴، ۲۰۱۰). فقر معضلات اجتماعی و اقتصادی مختلفی به همراه دارد، چراکه این پدیده نمادی از نبود توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که ثبات سیاسی، همبستگی اجتماعی و سلامت جسمی و روحی ملت‌ها را تهدید می‌کند (مرکز برنامه‌ریزی و پژوهش کمیته امداد امام خمینی «ره»، ۲۰۱۷) و موجب افزایش مرگ‌ومیر به‌خصوص در نوزادان و مادران می‌شود (عثمان^۵، ۲۰۰۹)؛ و نیز کاهش متوسط طول عمر، افت کارایی انسان‌ها و درنهایت، کاهش بهره‌وری اقتصادی را باعث می‌شود. از دیگر سو، فقر موجب پیدایش بیماری‌های اجتماعی و فساد در جامعه شده و این پدیده هنگامی که از نسلی به نسل دیگر تداوم یابد، ریشه دوانده و به فرهنگ تبدیل می‌شود و مانعی پایدار در مقابل توسعه ایجاد می‌کند (بچاریا و همکاران^۶، ۲۰۱۳). در نظام‌های آرمان‌گرا و به‌ویژه در نظام اسلامی مسئله رفع فقر و محرومیت‌زدایی در مقایسه با سایر نظام‌ها از اهمیت بیشتری برخوردار است. تا آنجا که در «قرآن» به‌دفعات به رفع فقر تأکید شده و از عدالت اجتماعی و محرومیت‌زدایی به‌عنوان یکی از اهداف اساسی نظام اسلامی یاد شده است (حسن‌زاده،

1. poverty

2. Ramphoma

3. Bhorat and Kanbur

4. Aksoy and Hoekman

5. Usman

6. Beccaria

۲۰۰۰). با وقوع انقلاب اسلامی در ایران و در سال‌های بعد از آن مسئله فقر مورد توجه گسترده‌ای قرار گرفت؛ تا جایی که در سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور، یکی از ویژگی‌های جمهوری اسلامی ایران در افق سال ۱۴۰۴ هجری شمسی این‌گونه توصیف شده است: ایرانی برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد و به دور از فقر و فساد (خدادکاشی و حیدری، ۲۰۰۹). این در حالی است که گزارش‌های آماری نشان می‌دهد که با وجود اینکه تاکنون منابع فراوانی تحت عنوان برنامه‌های کمک به اقشار محروم و نیازمند صرف شده است، دولت برای تحقق این ویژگی مهم در سند چشم‌انداز، با مشکلات و چالش‌های فراوانی روبه‌روست. بر اساس داده‌های آماری، نرخ رشد اقتصادی کشور ۴/۹- درصد، نرخ تورم ۴۰/۴ درصد، نرخ بیکاری ۱۰/۸ درصد و ضریب جینی ۰/۳۹۸۱ بوده است (مرکز آمار ایران، ۲۰۱۹). در سال ۱۳۹۱ حدود ۴۰ درصد از جمعیت کشور زیر خط فقر مطلق قرار داشته است که نسبت به سال قبل ۷ درصد و نسبت به سال ۱۳۸۹ حدود ۱۷ درصد رشد نشان می‌دهد. (محمدیان و نگهداری، ۲۰۱۸ به نقل از راغفر و همکاران، ۲۰۱۴). براساس مطالعات انجام شده در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ حدود ۱۷ درصد از خانواده‌های شهری و ۴۰ درصد از خانواده‌های روستایی ایران زیر خط فقر بوده‌اند (محمدیان و نگهداری، ۲۰۱۸ به نقل از مرکز مطالعات استراتژیک ریاست جمهوری، ۲۰۱۷). ضمن اینکه در پایان سال ۱۳۹۲ حدود ۴ میلیون نفر از جمعیت کشور تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی «ره» قرار داشته‌اند و در مجموع شاخص فلاکت در تابستان ۱۳۹۷ نسبت به تابستان ۹۶ با ۲/۴ درصد رشد به ۲۳/۵ درصد رسیده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان فارس، ۲۰۱۷).

استان فارس با دارا بودن حدود ۶/۵ درصد از کل جمعیت کشور و وسعت جغرافیایی قابل توجه و امکانات و قابلیت‌های مناسب اقتصادی-اجتماعی همواره با کاستی‌ها و محرومیت‌هایی روبه‌رو بوده است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، تعداد ۱۴۱ هزار خانوار

استان فارس با جمعیتی بالغ بر ۳۱۸ هزار نفر تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی (ره) هستند. در همین سال تعداد ۷۱ هزار خانوار با سرپرست زن، ۷۲ هزار نفر سالمند، ۱۱ هزار کودک یتیم، ۲۱ هزار نفر دانش آموز و ۶۷۰۰ نفر دانشجو مورد حمایت این نهاد قرار داشته‌اند (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان فارس، ۲۰۱۶). بررسی علل حمایت مددجویان کمیته امداد امام خمینی (ره) در سال ۱۳۹۲ نیز نشان می‌دهد که ۴۷/۶۱ درصد مددجویان به علت فوت سرپرست، ۷/۱۷ درصد به دلیل طلاق، ۰/۰۷ به دلیل متارکه و بدسرپرستی، ۸/۴۱ درصد به دلیل بیماری سرپرست، ۳۳/۶۹ درصد به علت از کارافتادگی سرپرست، ۲۹/۲ درصد به دلیل معلولیت سرپرست و ۲/۷۶ درصد به دلیل سایر علل تحت پوشش این نهاد بوده‌اند (کمیته امداد امام خمینی (ره) استان فارس، ۲۰۱۴). علاوه بر این آمار و ارقام مرتبط با اداره کل بهزیستی استان نیز حاکی از آن است که حدود ۷۳ هزار نفر از جمعیت استان از خدمات اجتماعی، ۱۱۰ هزار نفر از خدمات توانبخشی، ۵۳۳ هزار نفر از خدمات فرهنگی و پیشگیری این سازمان برخوردارند و تعداد ۲۸۰۹۷ خانوار نیز مستمری‌بگیر اداره کل بهزیستی استان می‌باشند (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان فارس، ۲۰۱۷). در مجموع نزدیک به ۱۲ درصد از خانوار استان فارس تحت حمایت نهادهای حمایتی قرار دارند هرچند که ممکن است باز هم افرادی فقیری وجود داشته باشند که به دلیل کمبود بودجه و اعتبارات یا نداشتن شرایط و مدارک قانونی لازم یا در نوبت حمایت قرار دارند یا با وجود داشتن فقر، تاکنون تحت حمایت قرار نگرفته‌اند. با توجه به شرایط حمایت در این نهادها که با تعاریف خط فقر مطلق همخوانی دارد می‌توان گفت که بخش قابل توجهی از جمعیت استان در فقر مطلق به سر می‌برند. در نتیجه شناسایی و درک عوامل مولد و مؤثر بر فقر به‌ویژه در خانواده‌های تحت پوشش نهادهای حمایتی که یکی از بهترین جامعه‌های آماری برای مطالعه فقر هستند، از مهم‌ترین برنامه‌ها و طرح‌های فقرزدایی در دولت و نهادهای حمایتی به شمار می‌رود. در همین رابطه نقش تأثیرگذار عوامل ساختاری، محیطی و ویژگی‌های فردی، فرهنگی و

بومی هر منطقه، شناسایی علل و عوامل مولد فقر را به مسئله‌ای پیچیده تبدیل ساخته است به نحوی که عدم شناخت صحیح این عوامل در مناطق مختلف و نیز در میان گروه‌های تحت حمایت سازمان‌های حمایتی از موانع فقرزدایی در کشور به حساب می‌آید و این امر به نوبه خود موجب سیاست‌گذاری‌های نامناسب، اتلاف منابع کمیاب اقتصادی، عقیم ماندن برنامه‌های فقرزدایی و تداوم فقر به صورت یک فرهنگ و یک عامل بازدارنده در توسعه پایدار کشور می‌شود.

برای واکاوی و شناسایی عوامل مولد و مؤثر بر فقر قبل از هر چیز باید به این سؤال‌ها پاسخ داد که عوامل مؤثر و مهم تعیین‌کننده رفاه و فقر خانوارها کدامند؟ و چه کسی، در برابر چه چیز و از چه طریق آسیب‌پذیر است؟ پاسخ به سؤال‌های پژوهش نیازمند نوعی روش است تا بتوان نظرات متخصصان را که داده‌هایی کیفی‌اند تحلیل کرد و چارچوب نظری جدیدی که حاصل استخراج و مفهوم‌سازی عوامل مشترک بین آنهاست را بررسی و ترسیم کرد. پس این مطالعه با استفاده از روش پژوهش کیفی و به کارگیری شیوه تحلیل مضمون به واکاوی عوامل بروز و مؤثر بر فقر در میان خانواده‌های تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی «ره» می‌پردازد تا به عنوان راهنمایی مناسب برای تدوین برنامه‌های فقرزدایی و استفاده بهینه از منابع برای کاهش فقر و محرومیت در کشور باشد.

مبانی نظری

فقر، معضلی است که جامعه انسانی در تمامی دوران تاریخ به نوعی با آن روبه‌رو بوده و هستند. فقر به یک‌باره و در یک مقطع خاص پدیدار نشده است بلکه هم‌زمانی فقر و غنا در زمان‌ها و مکان‌های مختلف حاصل تدریجی نظام‌های موجود در طول تاریخ است (تاین^۱، ۲۰۱۴). درک مفهوم فقر بستگی به نگرش اولیه و جهان‌بینی افراد نسبت به آن دارد. فقر به شیوه‌های مختلف

---

1. Tuyen

تجربه می شود که این موضوع منجر به بروز معانی متفاوتی برای آن شده و روی تعریف دقیق آن اثر می گذارد. تبیین مفهوم، تعریف و اندازه گیری فقر در بسیاری از موارد منجر به ایجاد راهبردها و سیاست گذاری هایی برای کاهش فقر می شود؛ بنابراین مهم است که مفاهیم، تعاریف و اندازه گیری های فقر قابل تعمیم و کاربردی برای جامعه ای که در آن به کار می روند، باشند (رامفوما، ۲۰۱۲). نکته مهم در خصوص معانی متفاوت فقر، وجود مؤلفه مشترک «عدم کفایت مواد» به ویژه کمبود منابع مورد نیاز برای بقاست. مطالعات و تعاریف مربوط به فقر منجر به شناسایی کالاهای مورد نیاز انسان برای ادامه زندگی شده است. عامل مهم دیگر در تعریف فقر، توانایی عمل به عنوان یک عضو فعال و کامل جامعه و داشتن کرامت است. حال این سؤال مطرح است که آیا افرادی که اشکال ناکارآمدی و ناکفایتی مواد که منجر به رنجش آنها می شود را تجربه می کنند، می توان فقیر در نظر گرفت یا خیر؟ (مؤسسه مطالعات فقر و نابرابری، ۲۰۰۷). دیدگاه ها و نظرات متفاوتی در این خصوص وجود دارد، یک دیدگاه معتقد است که فقر چیزی فراتر از داشتن درآمد کافی برای زندگی است و آن را پدیده ای چندبعدی می داند که شامل دیگر ابعاد اصلی و ضروری استانداردهای زندگی است. علاوه بر درآمد و مصرف، سلامت و آموزش (تحصیلات) در حال حاضر از بخش های لاینفک تعریف فقر هستند. به گفته آمارتیا سن، تمامی تعاریف صورت گرفته در مورد فقر به نوعی به محرومیت اشاره می کنند. البته محرومیت خود مفهومی نسبی است که ممکن است در مکان ها و زمان های مختلف کاملاً با هم متفاوت باشند، بدین معنی که در یک کشور در حال توسعه ممکن است فقر، محرومیت از امکاناتی تلقی شود که برای ادامه حیات ضروری است نظیر غذا، مسکن و دارو، در حالی که در یک کشور توسعه یافته، بر محرومیت نسبی از شرایط و امکانات یک زندگی متوسط دلالت دارد. بانک توسعه آسیا، فقر را محرومیت از دارائی ها و فرصت هایی که هر فرد مستحق آنهاست، تعریف می کند (سابری، ۲۰۰۹).

1. Studies in Poverty and Inequality Institute

2. Sabry

بانک جهانی^۱، فقیر بودن را این گونه تعریف می کند: فقر، گرسنگی است؛ نداشتن سرپناه است؛ فقر، بیماری و ناتوانی در مراجعه به پزشک است؛ دسترسی نداشتن به مدرسه و ناآشنایی با خواندن و نوشتن است. فقر، نداشتن شغل، هراس از آینده و هر روز برای همان روز زنده ماندن است. فقر، مرگ و میر کودکان به دلیل عدم دسترسی به آب پاکیزه است. فقر، بی قدرتی، بازنمایی و نداشتن آزادی است (مدنی قهفرخی، ۲۰۱۵). کتاب صدای فقر (۲۰۰۰)، حاصل مصاحبه با ۶۴۰۰ فقیر در سراسر جهان است که در زمینه شناخت فقر منتشر شده است. براساس این مطالعه، فقرا در پاسخ به سؤال از چیستی فقر به این موارد اشاره کرده اند که فقر دسترسی نداشتن به غذای کافی، ناپایداری معیشت و اشتغال، مشکل مسکن و سرپناه، وجود گرسنگی، رنج و ناراحتی، خستگی مفرط، روابط اجتماعی نامناسب مثل طرد شدن، محرومیت و انزوای اجتماعی، احساس ناامنی، آسیب پذیری، ترس و اضطراب و درنهایت، احساس بی قدرتی، درماندگی، ناامیدی و خشم است (ناریان، ۲۰۱۱). صاحب نظران بر این باورند که تعریف فقر، کاری دشوار است پس باید هنگام تعریف آن به محرومیت از ارضای نیازهای اساسی، اثرات سیاسی و فرهنگی فقر و رویکرد مطلق و نسبی فقر توجه کرد (موکونا، ۲۰۰۴). باید توجه داشت که بیشتر نیازهای شخصی و خواسته های اساسی از محلی به محل دیگر و از زمانی به زمان دیگر متغیر هستند. همچنین یک جو سیاسی غالب می تواند اساس و پایه تعریف فقر را تحت تأثیر قرار دهد. در جوامع متشکل از گروه های فرهنگی مختلف افراد بسته به گروه فرهنگی که به آن تعلق دارند به صورت فقیر یا غنی در نظر گرفته می شوند.

در گزارش مؤسسه مطالعات فقر و نابرابری سه دلیل در خصوص علل فقر ذکر شده است: (۱) جا ماندن (۲) پاتولوژیک و (۳) ساختاری که شرح هر کدام به صورت زیر است:

- بر اساس این نظریه، فقر به دلیل جا ماندن فرد از بقیه افراد جامعه رخ می دهد. این رویکرد

1. world bank
2. Mokoena

رشد اقتصادی کشورها را به بالا آمدن آب دریا تشبیه می کند و فرض می کند که با بالا آمدن آب دریا همه قایق ها شناور می شوند، پس با رشد اقتصادی تقریباً همه مردم در شرایط اقتصادی بهتری قرار می گیرند. اما در این حالت تعداد کمی از افراد در فرایند پیشرفت جا می مانند. آنان همواره شرایط اقتصادی خود را با دیگران مقایسه می کنند و فکر می کنند که رشد و پیشرفت اقتصادی دیگران، عامل فقیر شدن آنهاست.

- عامل پاتولوژیکی فقر، افراد را مسئول فقر خودشان می داند. به بیان ساده تر افرادی که طرفدار این نوع تحلیل هستند استدلال می کنند که هر فرد در فقر خود مؤثر است پس مسئول خروج خود از فقر است. دلایل پاتولوژیکی یا آسیب شناختی، افراد را مسئول بیکاری خود می داند. این دلایل، مازاد نیروی کار، کمبود فرصت و هزینه یافتن و حفظ یک شغل با حقوق کم را در نظر نمی گیرند.

- عامل ساختاری، سیستم (رشد و توسعه) را به عنوان عامل فقر و بی عدالتی می داند. برای اصلاح این وضعیت، سیستم باید تغییر کند. به عنوان مثال، این وضعیت در اقتصاد آفریقای جنوبی کاملاً مشهود است و گفته می شود که بیکاری عامل اصلی فقر در این کشور است که این وضعیت نیز از راهبردهای تولید در سطوح ملی و جهانی تأثیر می پذیرد (مؤسسه مطالعات فقر و نابرابری، ۲۰۰۷).

بوت و روانتری^۱ در اواخر قرن نوزدهم میان فقر مطلق و نسبی تمایز قائل شدند. فقر مطلق به عنوان ناتوانی در کسب حداقل استاندارد زندگی تعریف شده است و بنابراین بستگی به چگونگی تعریف حداقل معاش دارد (ارضروم چیلر، ۲۰۰۵). بومول و بلیندر^۲ (۲۰۰۹)، فقر مطلق را به عنوان سطح معیشت مطلق در نظر می گیرد؛ یعنی سطح معیشتی لازم برای حفظ سلامت و توانایی کار. رویکرد مطلق، فقر را به صورت ناتوانی در ارضای نیازهایی

1. Booth and Rowntree

2. Baumol and Blinder

در نظر می‌گیرد که موجب اختلال در توانایی فرد یا خانواده برای عملکرد کافی در جامعه می‌شود؛ به نحوی که باید حداقل نیازهای لازم برای مشارکت در زندگی اجتماعی و حفظ خانواده به غیر از حفظ سلامت و توانایی کار برآورده شود. فقر نسبی از نظر بوت و روانتری، به‌عنوان ناتوانی در کسب یک سطح معین از استانداردهای زندگی که در جامعه فعلی، لازم یا مطلوب تشخیص داده می‌شود، تعریف شده است. لذا در فقر نسبی به نابرابری در توزیع درآمد و ثروت بیش از میزان مطلق درآمد افراد توجه می‌شود (ارضروم چیلر، ۲۰۰۵)؛ و یا اینکه فقر نسبی را می‌توان به صورت بخشی از یک جامعه معین درک کرد که وضعیت آن با فاصله طبقات جامعه از یکدیگر تعیین می‌شود. بر طبق رویکرد نسبی، افراد متعلق به پایین‌ترین قشر اقتصادی جامعه، فقیر در نظر گرفته می‌شوند (بومول و بلیندر، ۲۰۰۹).

در نظر گرفتن فقر به‌عنوان یک وضعیت مطلق معمولاً بر اساس ایده معیشت است. معیشت، برآورده کردن حداقل نیازهای اساسی برای حفظ و پایداری حیات تعریف می‌شود و وضعیت پایین‌تر از سطح معیشتی، به معنی فقر مطلق است زیرا فرد فاقد منابع کافی برای بقا است. فقر مطلق بر طبق استانداردهای معیشتی غالب یک جامعه به‌مرور زمان و یا بر طبق نیازهای گروه‌های مختلف در جامعه تغییر می‌کند (مؤسسه مطالعات فقر و نابرابری، ۲۰۰۷). رویکرد نسبی، شاخصی ذهنی‌تر از رویکرد مطلق است. تعریف نسبی از فقر بر اساس مقایسه بین استاندارد زندگی افراد فقیر و مرفه است. به گفته آلکوک (۱۹۹۷)، افراد در صورتی فقیر می‌شوند که منابع آنها کم‌تر از منابع بقیه جامعه باشد و بدین معنی است که درآمد آنها به طور پیوسته کم‌تر از سطحی است که به آنها امکان دستیابی به استاندارد یک زندگی متوسط را بدهد (فرناندز-راموس و همکاران^۱، ۲۰۱۶). نوبل^۲ و همکاران (۲۰۰۴)، معتقدند که برای تعریف فقر نسبی باید سه عامل: (۱) استانداردهای زندگی یک گروه مرجع (۲) منابع موردنیاز

1. Fernández-Ramos

2. Noble

برای مشارکت کامل در جامعه و ۳) درآمد ملی و توزیع هزینه‌ها، در نظر داشت. بوت و روانتری معتقدند بسته به اینکه در تعریف فقر مفهوم مطلق یا نسبی در نظر گرفته شود، آستانه‌ای تعریف می‌شود که مرز بین فقیران و سایر افراد جامعه را مشخص می‌کند. این آستانه خط فقر^۱ نامیده می‌شود. بر اساس تعریف، خط فقر مطلق عبارت است از مقدار درآمدی که با توجه به زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی جامعه مورد بررسی برای تأمین حداقل نیازهای افراد (مانند غذا، پوشاک، مسکن و...) لازم است و یا حداقل شرایطی (مانند حداقل میزان درآمد، تحصیلات، مسکن و...) است که عدم تأمین آن موجب می‌شود تا فرد مورد بررسی به عنوان فقیر در نظر گرفته شود. این روش تعیین فقر را روش نیازهای اساسی نیز می‌گویند. خط فقر نسبی هم به صورت درصد معینی از درآمد جامعه (میانگین درآمد جامعه) و یا به شکل یک مرز درآمدی که درصد معینی از افراد جامعه پایین‌تر از آن قرار می‌گیرند، تعریف می‌شود (ارضروم چیلر، ۲۰۰۵).

دیدگاه دیگری در خصوص فقر تحت عنوان فقر قابلیت وجود دارد. در این دیدگاه، فقر به معنای نداشتن درآمد نیست؛ بلکه «به مثابه محرومیت از قابلیت‌های فردی و اجتماعی تعریف می‌شود». بنابراین وجود درآمد و افزایش آن الزاما با فزونی قابلیت‌ها رابطه‌ای مستقیم ندارد و صرف کسب درآمد نمی‌تواند به رفع محرومیت‌های قابلیت‌ها کمک کند؛ چون متغیرهای بسیاری مانند ویژگی‌های فردی، اجتماعی و شرایط اقلیمی، اقتصادی و فرهنگی که فرد بر آنها کنترلی ندارد، در این رابطه اثرگذار است. فقر قابلیت، هم در شرایط وجود قابلیت هم در شرایط فقدان قابلیت قابل مشاهده است. گاه با وجود قابلیت، اما به جهت فقدان بسترهای لازم اقتصادی و اجتماعی، امکان تحقق اجتماعی قابلیت‌های فردی وجود ندارد. از سوی دیگر ممکن است بسترهای اقتصادی و اجتماعی تحقق قابلیت وجود داشته باشد ولی فرد با فقدان آن مواجه باشد (صامت و صالحی، ۲۰۱۶) در همین رابطه بوت و روانتری بین

1. poverty line

فقر اولیه و فقر ثانویه تفاوت قائل شده‌اند؛ به نظر آنان فقر اولیه فقری است که در آن افراد در تأمین نیازهای اولیه و اساسی، دسترسی به منابع را ندارند و فقر ثانویه فقری است که در آن افراد دسترسی به منابع اولیه را دارند ولی توانایی استفاده از آنها را برای افزایش سطح معاش خود ندارند (مرکز آمار ایران، ۲۰۰۲). از دیگر دیدگاه‌های موجود در زمینه فقر، فقر چندبعدی^۱ (MPI) است. این شاخص که توسط برنامه توسعه سازمان ملل (۲۰۱۰) ارائه شد، نشان‌دهنده محرومیت افراد جوامع در قابلیت‌های اولیه انسانی است و الگویی متفاوت از فقر درآمدی را ارائه می‌دهد. فقر چندبعدی دارای ابعاد آموزش، سلامتی و استاندارد زندگی است. شاخص‌های این دیدگاه از فقر بر اساس روش ال‌کایر و فوستر با استفاده از دو حد آستانه^۲ محرومیت و فقر؛ توزیع و شدت فقر محاسبه می‌شود (برنامه توسعه سازمان ملل متحد،^۳ ۲۰۱۹). سن (۱۹۸۳)، معتقد است که فقر مقوله‌ای چندبعدی است و تنها یک راه‌حل منحصر برای آن نمی‌توان متصور بود (مرکز آمار ایران، ۲۰۰۲).

در اقتصاد، چرخه فقر مجموعه‌ای از وقایعی است که به واسطه فقر از نقطه‌ای شروع می‌شود و ادامه می‌یابد مگر اینکه مداخله‌ای بیرونی صورت بگیرد و این چرخه را بشکند (نیازی و همکاران، ۲۰۱۷، به نقل از فرهنگ لغات هاتچینسون، ۲۰۱۵). خانواده‌های فقیر دست‌کم در سه نسل خود گرفتار ورشکستگی هستند. اگر خانواده‌ای در مقایسه با نسل قبلی خود از این وضعیت نجات نیافته باشد تداوم این فرایند، سرمایه اجتماعی و فرهنگی لازم برای برون‌رفت از این بحران را ناکارآمد می‌کند. تداوم نسلی فقر و گرفتاری فقرا در تسلسل آن باعث شکل‌گیری الگویی از رفتار و نگرش‌ها می‌شود که تغییر آن به‌آسانی ممکن نیست. چرخه فقر اغلب به دام یا تله توسعه معروف است (نیازی و عشایری، ۲۰۱۶). در همین خصوص عده‌ای فقر را به دو دسته فقر تحمیلی و فقر انتخابی تقسیم می‌کنند در فقر تحمیلی

1. multidimensional poverty index

2. dual cutoff

3. UNDP

فقر به انسان تحمیل می‌شود و او در ایجاد آن نقشی ندارد اما در فقر انتخابی خود فرد در ایجاد فقر نقش دارد (کمیتة امداد امام خمینی «ره» استان فارس، ۲۰۱۲)

پیشینه تجربی

تاکنون تحقیقات متعددی در خصوص عوامل مؤثر بر بروز فقر و رفاه جامعه با توجه به شرایط و محیط‌های ویژه در اکثر کشورها اجرا شده است. نتایج و یافته‌های تجربی این مطالعات منجر به مطرح‌شدن بحث‌ها و اختلافات مختلفی در میان محققان در خصوص عوامل و عناصر اصلی و احتمالی مؤثر بر وضعیت فقر و رفاه خانواده‌ها شده است و برای آن پاسخی تجربی، دقیق و اجماعی قوی وجود ندارد (آکرل و ادووی^۱، ۲۰۱۱). محققان به‌منظور شناسایی، ارزیابی و سنجش فقر و رفاه از رویکردهای متفاوتی استفاده می‌کنند. برخی مطالعات از رویکردهای غیرپولی^۲ مانند محاسبه شاخص دارایی که وضعیت اجتماعی-اقتصادی هر خانوار را به دست می‌دهد استفاده کرده‌اند و برخی دیگر بر استفاده از بعد پولی برای مطالعه و تحلیل فقر تأکید دارند (فرح^۳، ۲۰۱۵؛ هاییماریا و همکاران^۴، ۲۰۱۵).

نتایج تحقیقات موک و همکاران^۵ (۲۰۰۷) و شت^۶ (۲۰۱۰) نشان داد که سطح تحصیلات سرپرست خانوار از مهم‌ترین عوامل مؤثر در شیوع فقر است؛ و سرپرست خانوارهایی که سطح تحصیلی‌شان ابتدایی، متوسطه یا دانشگاهی است نسبت به افراد بدون تحصیلات، کم‌تر دچار فقر می‌شوند (عثمان، ۲۰۰۹؛ لکوبین و سلکا^۷، ۲۰۱۷). به عقیده دانشمندان عنصر دیگر، اندازه خانوار است که اثری منفی و معنی‌دار بر وضعیت رفاه خانوار و فقر دارد و هر چه اندازه خانوار بزرگ‌تر باشد احتمال وقوع فقر بالاتر است، زیرا منابع بیشتری برای رفع نیازهای اولیه خانوار لازم است (عثمان، ۲۰۰۹؛ سخومپو^۸، ۲۰۱۳؛ لکوبین و سلکا،

1. Akerele and Adewuyi
4. Habyarimana
7. Lekobane and Seleka

2. non-monetary approach
5. Mok
8. Sekhampu

3. Farah
6. Shete

۲۰۱۷)؛ و اندازه بزرگتر خانوار همبستگی منفی با استاندارد زندگی و معیشت خانوار دارد (لینچفیلد و مک گرگور^۱، ۲۰۰۸؛ فاگرناس و والاس^۲، ۲۰۰۷). به اعتقاد بالچ و وو^۳ (۲۰۱۱)، متغیر دیگری که در توضیح و توجیه فقر مهم است این است که آیا خانواده‌ها به اقلیت‌های قومی-نژادی تعلق دارند یا خیر؟ و قومیت سرپرست خانوار نقش مهمی در توضیح فقر ایفا می‌کند؛ همچنین، درکون و پورتر^۴ (۲۰۱۱)، در مطالعات خود ثابت کردند که درصد فقر در میان اقلیت‌های قومی بسیار بالا است.

می و همکاران^۵ (۲۰۱۱)، در مطالعات خود دریافتند که عناصری مانند حاکمیت ضعیف قانون، نظارت ضعیف دولت، دسترسی ضعیف به آموزش رایگان و سطح بالای فساد اداری، عوامل مؤثر بر بروز و مانع مهمی در کاهش فقر هستند. عثمان (۲۰۰۹) در نتایج تحقیقات خود بیان کرد که کاستی در ارائه خدمات بهداشتی و دسترسی ضعیف به مراقبت‌های درمانی مقرون‌به‌صرفه، تغذیه نامناسب کودکان، عدم دسترسی به اراضی حاصلخیز، آب شیرین، مواد معدنی و عوامل طبیعی نظیر تغییر اقلیم می‌توانند منجر به افزایش فقر شود.

کویزومبینگ^۶ (۲۰۱۱)، در مطالعات خود نشان داد که میزان مساحت اراضی تحت مالکیت، ارزش دارایی‌های غیراراضی و ارزش گله گاو موجب کاهش احتمال ابتلا به فقر می‌شود و همین نتیجه نیز توسط می و همکاران (۲۰۱۱)، مورد تأیید قرار گرفت و این محققان دریافتند که افزایش مقدار سرمایه فیزیکی تحت مالکیت خانوار موجب افزایش ثروت آنان می‌شود.

بیاس و زوانی^۷ (۲۰۱۷)، در مطالعات خود از سن اعضا یا سرپرست خانوار، جنسیت سرپرست خانوار، وضعیت تأهل؛ و لکوبین و سلکا (۲۰۱۷)، از ویژگی‌های خانوار مانند خانواده‌هایی که سرپرست آنها با هم زندگی می‌کنند، خانواده‌های تحت سرپرستی زوجین

1. Litchfield and McGregor

2. Fagernas and Wallace

3. Baulch and Vu

4. Dercon and Porter

5. May

6. Quisumbing

7. Biyase and Zwane

مطلقه، خانوارهایی که سرپرست آنها هرگز ازدواج نکرده است از عوامل مؤثر بر بروز فقر نام برده‌اند. در مطالعات بیاس و زوانی (۲۰۱۷) و اکرل و ادووی (۲۰۱۱)، عواملی از قبیل وضعیت اشتغال (شغل دولتی یا آزاد) و عوامل جغرافیایی مانند زندگی در شهرها، روستاها، مراکز استان‌ها و یا منطق دورافتاده و نتایج پژوهش ادومیکومو و همکاران^۱ (۲۰۱۳) و دارتانتو و نارخولیس^۲ (۲۰۱۳)، نسبت وابستگی یا سرباری^۳ به‌عنوان عوامل مؤثر بر شیوع فقر ذکر شده است.

براتی و ابراهیمی‌سالاری (۲۰۱۸)، دریافتند که ساکن استان‌های سنی‌نشین بودن، سن بالای سرپرست، بالا بودن تعداد فرزندان نوجوان در خانواده، تعداد کم اتاق‌ها و نیز مساحت در اختیار خانوار، اثر معنی‌داری بر احتمال فقیر بودن خانوارهای دارای سرپرست زن دارند. این محققین، همچنین از کمتر بودن بعد خانوار، خانه‌دار بودن، شاغل بودن و از درآمد بدون کار برخوردار بودن، بالا بودن تعداد اعضای در حال کار، مالک یا مستأجر بودن و داشتن عزاداری- (مرگ‌ومیر)- و همچنین عمل جراحی در یکسال اخیر- (بیماری) - را به‌عنوان متغیرهایی که اثر معنی‌داری بر کاهش احتمال فقیر بودن دارند، نام برده‌اند.

نتایج مطالعات فطرس و قدسی (۲۰۱۸)، نشان داد که وسعت و شدت فقر در هر دو مناطق شهری و روستایی در میان زنان سرپرست خانوار در مقایسه با مردان بیشتر است. بیشترین محرومیت در خانوارهای زن سرپرست در مناطق شهری و روستایی مشترکا به ترتیب در زیرشاخص‌های دسترسی به شبکه فاضلاب، تعداد سال‌های تحصیل، در مناطق شهری، دسترسی به بیمه درمانی و در مناطق روستایی نوع اسکلت بنا بوده است.

سالم و عرب یارمحمدی (۲۰۱۸)، در پژوهش خود از مدل چند سطحی (فردی و کلان) برای شناسایی عوامل مؤثر بر فقر استفاده کردند. در گروه عوامل فردی، متغیرهای بعد خانوار،

1. Edoumiekumo
2. Dartanto and Nurkhohi
3. dependency ratio

سطح تحصیل سرپرست و همسر سرپرست خانوار، جنس، سن و وضعیت تأهل سرپرست خانوار و درجه استقلال اعضای خانوار را مورد بررسی قرار دادند و در بعد کلان به بررسی تولید ناخالص سرانه هر استان، ارزش افزوده سرانه آموزش، بهداشت، تأمین اجتماعی، نرخ بیکاری، نرخ تورم، اعتبارات هزینه‌ای و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای سرانه، مالیات سرانه و نرخ شهرنشینی پرداختند. آنها دریافتند که هر دو بعد فردی و کلان بر شاخص فقر چندبعدی اثرگذارند و در بین متغیرهای فردی مهم‌ترین عوامل به ترتیب سال‌های تحصیل سرپرست خانوار، درجه استقلال تعداد اعضای خانوار و در نهایت بعد خانوار است. در بین متغیرهای کلان، نرخ تورم مهم‌ترین عامل مؤثر بر فقر است.

نیازی و همکاران (۲۰۱۷)، در تحقیق خود از متغیرهای مشارکت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، منزلت اجتماعی، خشونت اجتماعی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی اثری که تأثیر معکوس و معنی‌داری بر فقر دارند و نیز متغیرهای وابستگی به دیگران و انزوای اجتماعی که تأثیر مثبت و معنی‌داری بر فقر دارند نام بردند. پورموسوی و همکاران (۱۳۹۲) نیز دریافتند که متغیرهای درآمد سرانه، بیکاری، بار مالیات بر درآمد، بار مالیاتی مستقیم، درجه باز بودن اقتصاد و تورم عوامل مؤثر بر اقتصاد سیاه هستند که اقتصاد سیاه به نوبه خود بر فقر تأثیرگذار است و در این میان متغیر درآمد سرانه بیشترین تأثیر را بر فقر دارد.

اسلامیان و اخروی (۲۰۱۵)، در مطالعات خود بیان کردند که مقدار آب شیرین موجود در جهان به دلیل افزایش جمعیت، آلودگی آب، برنامه‌ریزی نامناسب آب‌های فرامرزی و عملکرد ناکارآمد سیستم‌های تأمین و توزیع آب، در حال کاهش است. ادامه این روند احتمال درگیری اجتماعی، آوارگی و فقر را در جوامع در حال توسعه را به همراه خواهد داشت.

به اعتقاد زریباف (۲۰۱۲)، مسئله فقر در جریان متعارف نئوکلاسیک یا ناشی از دخالت‌های نابجای دولت در سازوکار بازار و یا به دلیل عدم دخالت دولت در موارد شکست بازار بوده است. از سویی دخالت دولت نیز با تأثیری که بر نرخ بهره، نرخ ارز، توازن

بودجه و تورم می‌گذارد می‌تواند عامل فقر محسوب شود. سیاست‌های مالیاتی به‌طور خاص بر قدرت و گستره انتخاب مصرف‌کنندگان اثرگذار است. علل ساختاری و سیاسی فقر نیز که به‌طور خاص مورد توجه ساخت‌گرایان، نئومارکسیست‌ها و اقتصادهای رقیب دیگر قرار گرفته است از موارد غفلت تحلیل‌های رایج اقتصاد از فقر به شمار می‌رود.

روش

این مطالعه، از نظر روش‌شناختی، پژوهشی کیفی است که با به‌کارگیری شیوه تحلیل مضمون و استفاده از ابزار تحلیلی شبکه مضامین با تأکید بر رویکردی اکتشافی به واکاوی علل بروز فقر در خانواده‌های تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی «ره» استان فارس پرداخته است. این مطالعه از لحاظ هدف جزء تحقیقات اکتشافی و از نظر نتیجه، جزء تحقیقات کاربردی قلمداد می‌شود. انتخاب مشارکت‌کنندگان در این مطالعه با هدف بررسی دقیق و عمیق موضوع پژوهش انجام گرفت پس افرادی انتخاب شدند که ویژگی مشترک آنها داشتن تخصص علمی در مورد پدیده فقر و نیز شناخت و ارتباط نزدیک و تنگاتنگ با خانواده‌های فقیر بود. به همین دلیل مشارکت‌کنندگان این پژوهش اساتید دانشگاه در رشته‌های علوم اجتماعی (مدیریت دولتی، اقتصاد و جامعه‌شناسی) و روان‌شناسی در دانشگاه‌های شهر شیراز که در زمینه فقر صاحب‌نظر و دارای تخصص بودند و مددکاران خانواده در کمیته امداد امام خمینی «ره» استان فارس هستند که با استفاده از روش هدفمند از نوع انتخاب با قابلیت مقایسه و رویکرد همگون انتخاب شدند.

اطلاعات موردنیاز پژوهش از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته جمع‌آوری شد؛ که برای این امر تا زمان اشباع داده‌ها و کفایت موضوعی با هفده نفر مصاحبه انجام شد و برای اطمینان بیشتر تا مصاحبه بیستم کار ادامه یافت. مصاحبه‌ها این‌گونه شروع می‌شدند که ابتدا با استفاده از نظر بوت و روانتری تعریفی از فقر برای مشارکت‌کنندگان ارائه می‌شد

آنگاه سؤالات زیر به‌عنوان سؤال اصلی از مصاحبه‌شوندگان پرسیده می‌شد «از نظر شما چه عواملی باعث بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی «ره» در استان فارس شده است؟» سپس با توجه به پاسخ آنان و عواملی که ذکر می‌کردند سؤالات بعدی مطرح می‌شد، برای مثال اگر مصاحبه‌شونده سرپرست خانواده یا خانواده را در بروز فقر مؤثر می‌دانست سؤالات بعدی به این شکل مطرح می‌شد که «کدام ویژگی سرپرست خانواده یا کدام ویژگی خانواده باعث بروز فقر در خانواده‌های تحت حمایت شده است؟» همچنین در طی فرایند جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل آنها که در یک پژوهش تحلیل مضمون به‌صورت هم‌زمان انجام می‌شود سؤال‌های تحقیق اصلاح و سؤال‌های جدید دیگری که مرتبط با پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان بود پرسیده شد و همچنین نظرات متخصصان و صاحب‌نظران در زمینه فقر برای تأیید صحت کدگذاری‌ها، استخراج مفاهیم و شکل‌دهی طبقات اخذ شد.

برای اطمینان از روایی پژوهش این‌گونه عمل شد که در این پژوهش مددکارانی از شهرستان‌های استان فارس انتخاب شدند که در ارتباط تنگاتنگ و نزدیک با فقرا باشند، آنان سال‌ها مسئولیت بررسی، مشاوره، راهنمایی، مددکاری و بازدید میدانی از منزل و محل سکونت مددجویان (فقرا) را بر عهده داشته‌اند؛ که این امر نشانی بر اعتبار سازه درونی این پژوهش است. همچنین در مصاحبه از اساتید دانشگاه‌های شیراز در رشته‌های علوم اجتماعی (اقتصاد، مدیریت دولتی، جامعه‌شناسی) و روان‌شناسی صاحب‌نظر در پدیده فقر، به‌منظور افزایش اعتبار بیرونی تحقیق استفاده شد، زیرا که تجربیات و گفته‌های آنها موجب کشف کدها و طبقاتی در تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه در این مطالعه می‌شود که در عمل به واقعیت نزدیک‌تر است و تکرارپذیری را افزایش می‌دهد. مشخصات مصاحبه‌شوندگان در جدول (۱) ذکر شده است.

جدول (۱) مشخصات نمونه آماری پژوهش

شخص	عنوان	فراوانی
تحصیلات	دکترای تخصصی	۴
	کارشناسی ارشد	۷
	کارشناسی	۶
تخصص	علوم اجتماعی (اقتصاد، مدیریت، جامعه‌شناسی)	۱۳
	روان‌شناسی	۴
پست سازمانی	هیئت‌علمی دانشگاه	۴
	کارشناس سازمان	۱۳

برای اطمینان از پایایی این پژوهش بدین صورت عمل شد که؛ مصاحبه‌های این مطالعه توسط نویسندگان این پژوهش و تحت نظارت کمیته‌ای علمی که سرپرستی آنرا مسئول پژوهش کمیته امداد امام خمینی «ره» استان فارس به عهده داشت اجرا شد. مدت‌زمان هر مصاحبه حدود ۶۰ الی ۹۰ دقیقه بود و در مواردی که مصاحبه طولانی می‌شد ادامه آن به روز بعد موکول می‌گشت. در طی اجرای مصاحبه علاوه بر یادداشت‌برداری نکات مهم با کسب اجازه از مشارکت‌کنندگان صدای آنها نیز ضبط می‌شد تا بتوان تحلیل دقیق از گفته‌های آنها انجام شود.

همان‌طور که گفته شد، در این تحقیق از تکنیک تحلیل مضمون برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. از تحلیل مضمون می‌توان به‌خوبی برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده کرد (عابد جعفری و همکاران، ۲۰۱۱). فراگرد تحلیل مضمون زمانی آغاز می‌شود که تحلیل‌گر الگوهای معنایی و موضوعاتی که جذابیت بالقوه دارند را موردنظر قرار می‌دهد. این تحلیل شامل یک رفت‌وبرگشت مستمر

بین مجموعه داده‌ها و مجموعه کدگذاری‌ها و تحلیل داده‌هایی است که به وجود آمده‌اند. نگارش تحلیل از همان مرحله اول شروع می‌شود (بران و کلارک، ۲۰۰۶). در این پژوهش از روش مراحل شش‌گانه کلارک و بران (عابد جعفری و همکاران، ۲۰۱۱)، استفاده شد که فرایند اجرای آن در جدول (۲) بیان شده است.

جدول (۲) فرایند گام‌به‌گام تحلیل مضمون و تحلیل شبکه مضامین

مرحله	گام	اقدام
۱. تجزیه و توصیف متن	۱. آشناسدن با متن	. مکتوب کردن داده‌ها (در صورت لزوم) . مطالعه اولیه و مطالعه مجدد داده‌ها . نوشتن ایده‌های اولیه
	۲. ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری	. پیشنهاد چارچوب کدگذاری و تهیه قالب مضامین . تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر . کدگذاری ویژگی‌های قالب داده‌ها
	۳. جست‌وجو و شناخت مضامین	. تطبیق دادن کدها با قالب مضامین . استخراج مضامین از بخش‌های کد گذاشته متن . پالایش و بازبینی مضامین
۲. تشریح و تفسیر متن	۴. ترسیم شبکه مضامین	. بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای مستخرج . مرتب کردن مضامین - انتخاب مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر . ترسیم نقشه (های) مضامین . اصلاح و تأیید شبکه (های) مضامین
	۵. تحلیل شبکه مضامین	. تعریف و نام‌گذاری مضامین . توصیف و توضیح شبکه مضامین
۳. ترکیب و ادغام متن	۶. تدوین گزارش	. تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح آن . استخراج نمونه‌های قالب داده‌ها . مرتبط کردن نتایج تحلیل با سؤالات تحقیق و مبانی نظری . نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها

منبع: عابد جعفری و همکاران، (۲۰۱۲)

یافته‌ها

با توجه به مرحله اول تحلیل مضمون که تجزیه و توصیف متون و گام اول و دوم آن طبق جدول (۲)، محققان در این مطالعه بعد از خواندن داده‌ها و آشنایی با آنها شروع به استخراج و ایجاد کدهای اولیه از داده‌ها کردند. در این مرحله ۱۲۰ کد اولیه از مصاحبه‌ها احصاء شد. در این پژوهش، مضامین هم به صورت مشهود و هم به صورت مکنون شناسایی شدند. نمونه‌هایی از پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها و کدهای استخراجی از متون مصاحبه در جدول (۳) بیان شده است.

جدول (۳) نمونه‌ای از متن مصاحبه و کدهای استخراجی

نمونه‌ای از متن مصاحبه‌ها	کدهای استخراج شده
<p>خیلی از مددجویان تحت حمایت اداره ما عیالوارند. در بین آنها خانواده‌های شش، هفت، هشت نفره نیز دیده می‌شود. اکثر مددجویان به‌ویژه والدین حتی سواد خواندن و نوشتن هم ندارند و به همین دلیل نتوانسته‌اند شغل مناسبی برای خود دست‌وپا کنند که بتوانند خرج و مخارج خانواده خود را تأمین کنند. به همین دلیل به‌طور مکرر به ما مراجعه می‌کنند و درخواست کمک دارند. ناگفته نماند که برخی از آنها پیر و فرتوت هستند برخی هم به دلیل بیماری یا معلولیت توانایی کارکردن ندارند.</p>	<p>جمعیت زیاد، بیکاری، سواد کم، وابستگی به نهادهای حمایتی، هزینه‌های بالای زندگی، از کارافتادگی، سالمندی</p>
<p>در سالهای اخیر خشکسالی در منطقه ما باعث شده است که کشاورزی، باغداری و دامداری از رونق بیافتد. کشاورزان و باغداران که روزی خود به دیگران کمک می‌کردند امروز دستشان خالی شده است. افراد فقیر هم فقیرتر شده‌اند چون قبلا از طریق کار برای این و آن یک لقمه نان به دست می‌آوردند اما حالا که همه چیز تعطیل شده اونها هم آواره شده‌اند. در کنار خشکسالی گرم شدن هوا و کویری بودن برخی از مناطق باعث شده که کشاورزی و دامداری مقرون به‌صرفه نباشد. خیلی از باغات دیم خشک شده‌اند. در سالهای اخیر حفر چاه‌های عمیق برای تأمین آب کشاورزی باعث شد خیلی از چشمه‌ها و باغ‌هایی که مردم با اون امرارمعاش می‌کردند، خشک بشه. حالا دیگه تو برخی از روستاها آب خوردن هم پیدا نمیشه.</p>	<p>خشکسالی و کاهش نزولات جوی، تغییرات اقلیمی، عدم توجه به محیط‌زیست</p>

کدهای استخراج شده	نمونه‌ای از متن مصاحبه‌ها
قوانین قدیمی و غیرکارآمد، عدم توجه بانک‌ها و مسئولان به سمت کارآفرینی، تورم،	قوانین بانک‌ها در پرداخت تسهیلات خیلی سخت‌گیرانه هست. بانک‌ها از مددجویان ضامن کارمند و گواهی کسر از حقوق می‌خواهند ولی آخه کی ضامن افراد بدبخت و بیچاره میشه. همچنین سقف وام‌ها هم بسیار کم هست و جوابگوی نیاز مددجویان ما نیست. در برخی ادارات آن قدر قوانین دست‌وپا گیر هست که مددجویان نمی‌توانند خدمت موردنظر را دریافت کنند.
رکود اقتصادی، تحریم‌های خارجی، حاشیه‌نشینی و بزه‌کاری، بیکاری.	بسیاری از کارگاه‌ها و کارخانه‌ها به خاطر نداشتن مواد اولیه تعطیل شده‌اند برخی دیگر هم که فعال بودند چون نمی‌توانند تولیدات خود را بفروشند یا به خارج از کشور صادر کنند در حال تعطیلی هستند اینها باعث شده که جوانان از کار بیکار شوند و بیکاری و فقر افزایش پیدا بکند برخی از جوانان بیکار گرفتار باندهای قاچاق و خلاف شده‌اند.
ناشایسته‌سالاری، پارتی‌بازی، خویشاوندسالاری، فساد	جوسازی و سیاست‌های جناحی و گروهی از مهم‌ترین علل سیاسی فقر هست. بده بستان‌ها، رانت‌ها، انتخاب مدیران به صورت فرمایشی و براساس تمایلات قومی و جناحی، فرهنگ تملق و چاپلوسی باعث تولید فقر شده است. تصویب قوانین به نفع یک شهر و منطقه بدون توجه به منافع ملی، همه و همه زمینه‌ساز فقر هست.

بر اساس مرحله اول از تحلیل مضمون و گام سوم آن (جدول ۲)، ۷۶ کد گزینشی (جدول ۴)، توسط محققان به دست آمد. در این مرحله محققان کدهای ناقص یا نامرتبط و همچنین کدهای تکراری را کنار گذاشتند تا به این تعداد کد گزینشی دست یافتند. بر اساس مرحله دوم تحلیل مضمون که تشریح و تفسیر متن است و گام‌های آن طبق جدول (۲)، محققان در این مطالعه به ۱۴ مضمون سازمان دهنده دست پیدا کردند و با تعریف و بازبینی کردن آنها، ماهیت آنچه یک مضمون در مورد آن بحث می‌کند مشخص و تعیین شد که هر مضمون فراگیر کدام جنبه از داده‌ها را در خود دارد. در این مرحله محققان در نهایت پس از

رفت و برگشت در میان مضامین سازمان دهنده به ۶ مضمون فراگیر دست یافتند که در زمینه مورد نظر تحقیق قابل تبیین است (جدول ۴).

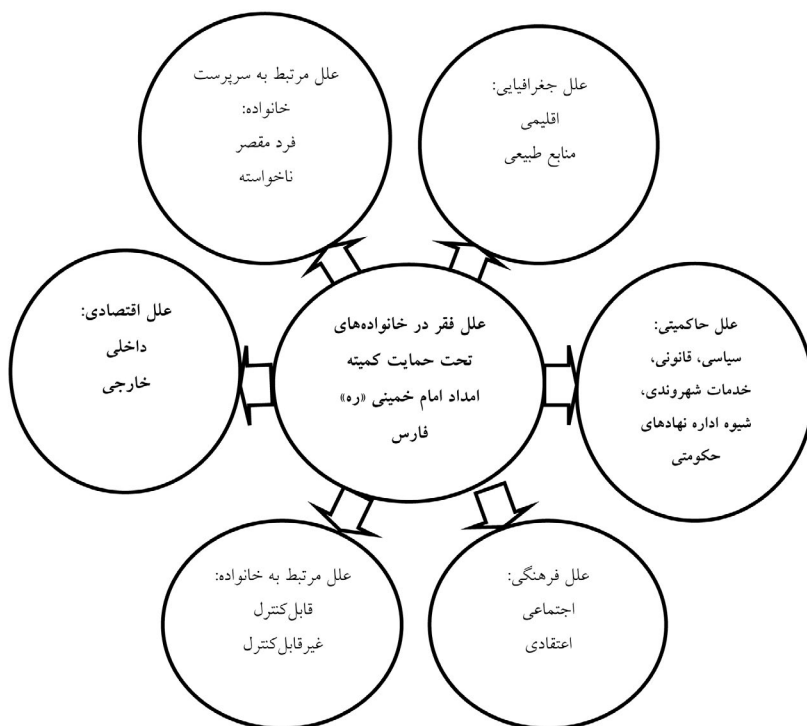
جدول (۴) مضامین فراگیر و سازمان دهنده حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	کدها
علل فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) استان فارس	فرد مقصر	تنبلی و بیکاری، بیسوادی، اعتیاد، حبس، بزه کاری، نداشتن درآمد و سرمایه کافی، عدم احساس مسئولیت نسبت به خانواده، عدم آینده نگری، ازدواج زودهنگام، بار تکفل زیاد، راحت طلبی
	ناخواسته	سالمندی، فوت پدر خانواده، بیماری و معلولیت، عدم توانایی تأمین مسکن.
علل مرتبط به خانواده	قابل کنترل	جمعیت زیاد خانواده، بیسوادی افراد تحت تکفل، بیکاری افراد تحت تکفل، اعتیاد فرزندان، از هم گسیختگی خانواده
	غیر قابل کنترل	خانواده با سرپرست زن یا تک والدی، بیماری یا معلولیت افراد تحت تکفل، تعداد زیاد عائله دختر
علل حاکمیتی	سیاسی	توزیع ناعادلانه بودجه و اعتبارات، جناح گرایی سیاسی در توزیع منابع و امکانات، عدم دسترسی مردم به مسئولین و نهادهای قانون گذار
	قانونی	عدم تدوین قوانین حمایتی جهت حمایت از گروه‌های خاص، قوانین تبعیض آمیز علیه زنان، وجود برخی قوانین ناکارآمد و قدیمی، سخت گیری مؤسسات مالی و بانک‌ها در اعطای تسهیلات به فقرا.
	خدمات شهروندی	عدم وجود خدمات حمایتی بهداشتی و درمانی کافی در شهرهای کوچک و روستاها، عدم دسترسی خانواده‌ها به آب، گاز، شبکه اینترنت و برق در مناطق محروم، عدم دسترسی روستاییان به آموزش عالی، عدم تناسب آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با نیاز روز بازار کار، عدم توسعه زیرساخت‌های ارتباطاتی
شیوه اداره نهادهای حکومتی	تمرکز برنامه ریزی اداری و اقتصادی در مرکز استان، اختیارات کم شوراها و مسئولین محلی، ناشایسته سالاری، فساد اداری، خویشاوندسالاری، نظام مالیات ناکارآمد، ناکارآمدی برنامه‌ها و سیاست‌های حمایتی	

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	کدها
علل فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) استان فارس	اجتماعی	ضعف روحیه کارآفرینی اجتماعی و خوداشتغالی، مهاجرت نخبگان، تضعیف تعاونی‌ها، تهاجم فرهنگی، کجروی‌ها و آسیب‌های اجتماعی، قانون‌گریزی، درگیری‌های قومی و قبیله‌ای.
	اعتقادی	ضعف فرهنگ نوع‌دوستی و کمک به دیگران، ضعف گرایش‌های دینی و اخلاقی در جامعه، عدم توجه به پرداخت زکات و خمس و سایر وجوهات شرعی. ضعف مسئولیت‌پذیری اجتماعی
علل جغرافیایی	اقلیمی	سکونت در مناطق گرم و خشک، خشکسالی، اقلیم زلزله‌خیز، مناطق سیل‌خیز، سکونت در روستاهای کمتر توسعه‌یافته
	منابع طبیعی	تخریب جنگل‌ها و مراتع، عدم دسترسی به منابع آبی کافی (سطحی، زیرزمینی، دریا)، عدم وجود منابع زیرزمینی نفت و گاز در منطقه،
علل اقتصادی	داخلی	رکود اقتصادی، تورم شدید، تعطیلی کارگاهها و کارخانجات، قاچاق کالا، کاهش ارزش پول ملی، اقتصاد وابسته به نفت، تجمع صنایع و ثروت در کلان‌شهرها، عدم گسترش صنعت بیمه، عدم توجه به گسترش زیرساخت‌های توسعه اقتصادی منطقه‌ای، نامطلوب بودن فضای کسب‌وکار
	خارجی	تحریم‌های بین‌المللی، اقتصاد جهانی فقر زاء، عدم سرمایه‌گذاری خارجی، عدم دسترسی به بازارهای بین‌المللی، مهاجرت فقرا، آوارگان و کارگران از کشورهای همسایه

ترسیم شبکه مضامین، یکی از ابزارهای تحلیل مضمون است که ساختاردهی و تصویرسازی از مضامین را تسهیل می‌کند و هدف آن، ادراک موضوع یا کشف معنای ایده است. بر اساس مضامین فراگیر و سازمان دهنده که از تحلیل‌ها به دست آمد، الگوی مفهومی تحقیق توسعه یافت و شبکه مضامین به صورت نگاره (۱) ترسیم شد.

شکل (۱) شبکه مضامین عوامل مؤثر بر وقوع فقر

پس از انجام فرآیند تحلیل مضمون در نهایت شش مضمون فراگیر شکل گرفت. با توجه به دسته‌بندی‌ها به دست آمده می‌توان «عوامل مرتبط به سرپرست خانواده»، «عوامل مرتبط به خانواده»، «عوامل حاکمیتی»، «عوامل فرهنگی»، «عوامل جغرافیایی» و «عوامل اقتصادی» را به عنوان عوامل اصلی مؤثر بر بروز فقر در خانواده‌های تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی «ره» استان فارس نام برد.

بحث

استان فارس یکی از استان‌های بزرگ کشور محسوب می‌شود که دارای قابلیت‌ها و ظرفیت‌های فراوانی در حوزه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است. اما به دلایل مختلف از جمله قرار گرفتن در اقلیم گرم و خشک و بروز خشکسالی‌های شدید در سالهای اخیر و شرایط حاکم بر اقتصاد ملی دارای موانع و مشکلاتی در مسیر رشد و توسعه است. براساس مفاد سند ملی توسعه، ضعف شبکه‌های ارتباطی درون و برون استانی، ضعف شدید تأسیسات زیر بنایی، کمبود تأسیسات شهری و خدماتی به ویژه در زمینه‌های گردشگری، فرهنگی، هنری، بازرگانی و آموزش عالی متناسب با قابلیت‌های استان، نبود زمینه‌های مناسب برای جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی، پراکندگی نقاط زیست و فعالیت در عرصه استان، مخاطرات ناشی از سوانح طبیعی به ویژه خطر بروز سیل، خشکسالی و زلزله و ضعف مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و تخصص نیروی کار از عمده‌ترین تنگناها و محدودیت‌های توسعه در استان فارس به شمار می‌آید (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۲۰۰۵)، علاوه بر این بالا بودن نرخ بیکاری به ویژه در جمعیت جوانان تحصیل کرده، رشد جمعیت شهری و حاشیه‌نشینی و از همه مهم‌تر افزایش جمعیت فقیر تحت حمایت نهادهای حمایتی از دیگر مشکلات موجود در استان فارس است. به همین دلیل یکی از اهداف بلندمدت سند ملی توسعه استان

فارس، تحقق اهداف هزاره^۱ سازمان ملل متحد (MDGs) در استان است. مهم‌ترین راهبرد بلندمدت تحقق این اهداف در سند ملی توسعه استان فارس ریشه‌کنی فقر شدید و گرسنگی و بهره‌مندی همگانی از مواهب توسعه اقتصادی و اجتماعی، دستیابی همگانی به آموزش ابتدایی و ترویج و بهبود برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان، کاهش مرگ‌ومیر مادران و کودکان و مبارزه با بیماری‌های عمده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۲۰۰۵). برای تحقق این اهداف به‌ویژه ریشه‌کنی فقر شدید و گرسنگی، باید به واکاوی و مطالعه علل وقوع فقر در طبقات فقیر جامعه به‌ویژه مددجویان تحت پوشش نهادهای حمایتی از جمله کمیته امداد امام خمینی «ره» پرداخت تا با توجه به ویژگی‌های خاص طبقات فقیر و شرایط اقلیمی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی که آنها در آن زندگی می‌کنند بتوان به علل فقر پی برد، سپس متناسب با این علل، راهکارهای علمی و عملی برون‌رفت از آن را ارائه کرد. در نتیجه هدف از این مطالعه واکاوی علل وقوع فقر در خانواده‌های تحت حمایت کمیته امداد امام خمینی «ره» در استان فارس است. که پس از انجام تحلیل مضمون علل مؤثر بر فقر خانواده‌های تحت پوشش نهادهای حمایتی به شرح ذیل شناسایی شد.

۱- عوامل مرتبط با سرپرست خانواده

اولین مضمون فراگیر استخراج‌شده در این پژوهش عوامل مرتبط با سرپرست خانواده است. ویژگی‌های سرپرست خانواده بر فقر خانواده تأثیر مستقیم دارد زیرا سرپرست خانواده مدیر و نان‌آور خانواده محسوب شده و تأمین نیازهای اقتصادی خانواده بر عهده اوست؛ به همین علت هر عاملی که باعث شود که سرپرست خانواده نتواند نقش مهم سرپرستی خود را در خانواده به‌درستی ایفا کند باعث بروز فقر در خانواده می‌شود. برخی از این علت‌ها ناخواسته است و سرپرست خانواده در بروز آن نقشی چندانی ندارد مانند سالمندی، جنسیت

1. Millennium Development Goals

(زن بودن)، بیماری و معلولیت سرپرست، فقیرزادگی یا فقر موروثی، نداشتن سرمایه، شغل و مسکن مناسب به دلایل خارج از اراده و اختیار سرپرست اما برخی دیگر از عوامل قابل کنترل‌اند و عمدتاً در اختیار خودسرپرست قرار دارند به نحوی که او می‌توانسته از بروز این عوامل جلوگیری کند مانند راحت‌طلبی، بیکاری و عدم تمایل به کار کردن، اعتیاد، بیسوادی و بی‌مهارتی (ترک تحصیل و عدم کسب مهارت)، عدم احساس مسئولیت نسبت به خانواده، عدم آینده‌نگری، ارتکاب به جرم و حبس، ازدواج زودهنگام، چندهمسری، عدم کنترل موالید و داشتن عائله زیاد؛ اینها عواملی هستند که بیانگر تقصیر و نقش سرپرست خانواده در بروز فقر در خانواده هستند. تمامی عوامل ناخواسته و عوامل فرد مقصر در بروز فقر در خانواده‌های تحت حمایت کمیته امداد مؤثر هستند. نتایج تحقیقات موک و همکاران (۲۰۰۷) و شت (۲۰۱۰)، نیز نشان داد که سطح تحصیلات سرپرست خانوار از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شیوع فقر است. یافته‌های برخی از پژوهشگران نیز با نتایج این مطالعه در مورد مضمون عوامل مرتبط با سرپرست خانواده همسو است، برای نمونه ثابت شده است که اندازه خانواده (لکوبین و سلکا، ۲۰۱۷)، سن سرپرست خانواده (سالم و عرب یارمحمدی، ۲۰۱۸؛ بیاس و زوانی، ۲۰۱۷)، وضعیت اشتغال (اکرال و ادووی، ۲۰۱۱)، بیکاری (نیازی و همکاران، ۲۰۱۷)، جنسیت سرپرست خانواده (براتی و ابراهیم سالاری، ۱۳۹۷) از جمله عواملی هستند که بر وقوع فقر در خانواده‌های فقیر مؤثر هستند.

۲- عوامل مرتبط با خانواده

دومین مضمون فراگیر به‌دست‌آمده در این پژوهش عوامل مرتبط با خانواده است. خانواده پایه‌گذار بخش مهمی از سرنوشت انسان‌هاست که در تعیین سبک و خط‌مشی زندگی و مهم‌تر از همه آینده، اخلاق، صحت و سلامت روانی افراد نقش مهمی بر عهده دارد. خانواده مهم‌ترین نهاد اجتماعی است و در مراحل اولیه رشد فرزندان، مهد پرورش آنهاست، پس

هرگونه اختلال در نظام خانواده اثر مخربی بر انسجام خانواده، وضعیت اقتصادی و فرهنگی آن دارد. اعضای خانواده با ایفای نقش مؤثر در انجام کارها و همفکری و تعامل با هم قادرند برای نجات خانواده از فقر تلاش نمایند. به همین علت از نظر مصاحبه‌شوندگان این پژوهش نوع خانواده و ویژگی‌های آن می‌تواند باعث بروز یا رفع فقر در خانواده شود. عوامل مرتبط به خانواده که باعث بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی «ره» شده است به دو دسته عوامل قابل کنترل و عوامل غیرقابل کنترل قابل دسته‌بندی هستند. عواملی مانند جمعیت زیاد خانواده (بعد خانواده)، بی‌مهارتی و بی‌سوادی افراد تحت تکفل، بیکاری افراد تحت تکفل، اعتیاد و بزه‌کاری فرزندان، عدم انسجام و ازهم‌گسیختگی اعضاء خانواده جزء عوامل قابل کنترل در فقر خانواده قلمداد می‌شوند، همچنین عواملی مانند فوت پدر خانواده یا عدم حضور پدر به هر دلیل (خانواده تک‌والدی)، بیماری‌ها یا معلولیت در افراد تحت تکفل، عائله زیاد دختر از جمله عوامل غیرقابل کنترل هستند که باعث بروز فقر در خانواده می‌شوند. یافته‌های این مطالعه در ارتباط با این دو مضمون با یافته‌های براتی و ابراهیم سالاری (۲۰۱۸)، بیاس و زوانی (۲۰۱۷)، موک و همکاران (۲۰۰۷) و شت (۲۰۱۰) مطابقت دارد.

۳- عوامل جغرافیایی

سومین مضمون فراگیر استخراج شده در این مطالعه عوامل جغرافیایی است. مشارکت‌کنندگان در این مطالعه معتقد بودند که خانواده‌هایی که در نقاط خشک و غیر حاصل خیز سکونت دارند درآمدشان کمتر از خانواده‌هایی هست که در نقاط خوش آب‌وهوا و حاصل خیز سکونت دارند آنها عوامل جغرافیایی را در بروز فقر مؤثر می‌دانستند. عوامل جغرافیایی به دو دسته عوامل اقلیمی و منابع طبیعی قابل دسته‌بندی است. عوامل اقلیمی بیشتر ناظر بر شرایط اقلیمی و آب‌وهواست و منابع طبیعی بیانگر میزان دسترسی افراد به

منابعی است که خداوند در اختیار بشر قرار داده است. عواملی مانند خشکسالی، سکونت در مناطق گرم و خشک و بی حاصل، اقلیم زلزله‌خیز، مناطق سیل‌خیز، سکونت در روستاهای صعب‌العبور، کوهستانی و دورافتاده از شهر در زمره عوامل و شرایط اقلیمی م‌وثر بر بروز فقر قرار دارند و عواملی مانند عدم هم‌جواری به معادن، تخریب جنگل و مراتع، عدم دسترسی به آب کافی (سطحی، زیرزمینی، دریا)، عدم دسترسی به خاک حاصلخیز، عدم وجود منابع زیرزمینی مانند نفت و گاز در منطقه محل سکونت از جمله عوامل مرتبط با منابع طبیعی است که در بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی «ره» نقش دارند. پژوهشگران معتقدند فقر در مناطقی که به لحاظ جغرافیایی محدود و دارای منابع طبیعی پایینی هستند و یا با سایر محدودیت‌های اقلیمی مواجه‌اند، بیشتر است (سالم و عرب‌یارمحمدی، ۲۰۱۸). تغییرات آب‌وهوایی همچون بارش غیرمعمول، تبخیر بیش‌ازحد در تابستان، برداشت بیش‌ازحد از منابع آبی ذخیره‌شده، نفوذ شوری و افزایش سطح آب دریا بر کاهش کیفیت منابع آبی شیرین مؤثر است. علاوه بر این در مقیاس بزرگ‌تر، فرسایش زمین، سیل، طوفان، آسیب به زیرساخت‌ها، محقق نشدن سطح تولید محصول موردنظر از جمله عواقب ناشی از اثرات جغرافیایی و اقلیمی است. مطالعات نشان داده است که تغییرات آب‌وهوایی تأثیر جدی بر جنبه‌های مختلف زندگی مردم همچون مسائل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امرارمعاش آنها دارد. از مهم‌ترین پیامدهای منفی ناشی از عوامل جغرافیایی بر زندگی مردم کاهش محصولات و تغییر سیستم کشاورزی است (اسلامیان و اخروی، ۲۰۱۵). یافته‌های این پژوهش در این مضمون با نتایج مطالعات اکرل و ادووی (۲۰۱۱)، اسلامیان و اخروی (۲۰۱۵) و عثمان (۲۰۰۹) همسوست.

۴- عوامل فرهنگی

علل فرهنگی چهارمین مضمون به‌دست‌آمده در این پژوهش است که باعث بروز فقر در

خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد شده است. برخی از محققان آن را تحت عنوان فقر فرهنگی بررسی کرده‌اند. علل فرهنگی را می‌توان در قالب عوامل اجتماعی مانند ضعف روحیه کارآفرینی اجتماعی و خوداشتغالی، مهاجرت نخبگان، سبک غلط زندگی، تهاجم فرهنگی، تضعیف تعاونی‌ها، کجروی‌ها و آسیب‌های اجتماعی، قانون‌گریزی، فرهنگ تبعیض‌گرا، وجود درگیری‌های قومی و قبیله‌ای، تضعیف نقش هدایتگری بزرگان و ریش‌سفیدان، ضعف فرهنگ قناعت در خانواده‌ها؛ نداشتن روحیه و امید به آینده نام برد. همچنین عوامل اعتقادی و دینی مانند نگرش‌های ضعیف در زمینه نوع‌دوستی و کمک به دیگران، ضعف گرایش‌های دینی و اخلاقی در جامعه، عدم توجه به پرداخت زکات و خمس و سایر وجوهات شرعی در نظر گرفت. وبر و نظریه‌پردازان مدرنیسم معتقدند که ارزش‌های فرهنگی می‌تواند بر موفقیت اقتصادی و برون‌رفت فقر از وضعیت موجود کمک کند (گزارش مؤسسه جهانی صلح، ۲۰۰۹). از دیدگاه کارکردگرایان، فقر در باورهای اجتماعی و فرهنگی جامعه ریشه دارد. به‌رحال، فقر پایدار با فقدان دانش و آگاهی اجتماعی، بهداشت ضعیف، شیوع بی‌اعتنایی اجتماعی، تضعیف صداقت و صمیمیت و از بین رفتن اعتماد اجتماعی و وابستگی به یاری دیگران ارتباط معنی‌داری دارد. این مجموعه نوعی تله فقر ایجاد می‌کند. فقیر، دنیایی غیرآزاد برای خود تصور نمی‌کند و در آن گرفتار است و این فرهنگ برای او به‌نوعی هنجار اجتماعی تبدیل می‌شود (نیازی و همکاران، ۲۰۱۷). منابع گوناگونی بر فرهنگ فقر تأثیر گذاشته که از مهم‌ترین آنها را می‌توان فقدان ارتباط اجتماعی قوی، بدبینی به دیگران و بی‌عدالتی اجتماعی نام برد. می‌توان گفت که فرهنگ فقر شکلی از انزوای اجتماعی و فقدان همبستگی با گروه‌های اجتماعی است (میری‌آشتیانی، ۲۰۱۱). یافته‌های این پژوهش در زمینه مضامین سازمان‌دهنده در بعد علل فرهنگی با یافته‌های گزارش مؤسسه جهانی صلح (۲۰۰۹)، نیازی و همکاران (۲۰۱۷)، میری‌آشتیانی (۲۰۱۱)، گزارش مرکز برنامه‌ریزی و پژوهش کمیته امداد (۲۰۱۷)، همخوانی دارد.

1. World Peace Day Address

۵- عوامل حاکمیتی

پنجمین مضمون به دست آمده در این پژوهش علل حاکمیتی است که بر بروز فقر تأثیر دارد. علل حاکمیتی دربرگیرنده مؤلفه‌های سیاسی، قانونی، خدمات شهروندی و شیوه نهادهای حکومتی است. بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت که توزیع ناعادلانه بودجه و اعتبارات عمومی، برنامه‌ریزی‌های ضعیف و ناکارآمد، عدم توجه کافی به مناطق روستایی و محروم، جنگ و ناامنی، اختلافات سیاسی و عدم دسترسی مردم به مسئولان و نهادهای قانون‌گذار در بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد مؤثر بوده است. همچنین عدم تدوین قوانین حمایتی مؤثر جهت حمایت از گروه‌های خاص (افراد نیازمند)، وجود قوانین تبعیض‌آمیز در رابطه با زنان، وجود برخی قوانین قدیمی و ناکارآمد، سخت‌گیری مؤسسات مالی و بانک‌ها در پرداخت وام و تسهیلات به فقرا از جمله عوامل حاکمیتی است که باعث بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش شده است. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش بر این باور بودند که عدم وجود خدمات بهداشتی و درمانی مناسب، عدم دسترسی خانواده‌ها به آب مصرفی سالم و شبکه گاز شهری، نداشتن شبکه اینترنت، عدم دسترسی به شبکه سراسری برق، عدم دسترسی به آموزش عالی، عدم تناسب آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با نیاز روز بازار همگی بر بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد نقش دارند. آنان تمرکز برنامه‌ریزی‌ها در پایتخت و مراکز استان‌ها، اختیارات کم شوراهای و مسئولان محلی در تصمیم‌گیری‌های دولتی، ناشایسته‌سازی، فساد اداری، خویشاوندسالاری، سیستم اخذ مالیات ناکارآمد و ناکارآمدی برنامه‌ها و سیاست‌های حمایتی و موازی کاری‌ها، اقدامات مقطعی، پراکنده و نامنسجم دولت، فعالیت‌های ضعیف و کم سازمان‌های مردم‌نهاد در فقرزدایی را از شیوه‌های ناکارآمد تأثیر کارهای نهادهای حکومتی می‌دانستند که در پیدایش و استمرار فقر نقش اساسی دارد. در این خصوص صاحب‌نظران بر این باورند که دولت براساس دیدگاه‌های نظارتی‌اش مراقبت از سازوکارهای بازار و نیز

خط‌مشی‌گذاری و توسعه اقتصادی را بر عهده دارد و در موارد شکست نیز دخالت دارد. دولت‌ها تلاش دارند تا حجم خود را در اقتصاد از طرق مختلف مانند خصوصی‌سازی و آزادسازی کاهش دهند در نتیجه حجم بالای دولت، برنامه‌ریزی اقتصادی غیراصولی و بدون توجه به مطالعات و آمایش منطقه‌ای و نابرابری‌های اجتماعی از دلایل ناکارآمدی اقتصاد و تأثیر آن بر تولید فقر است (زریباف، ۲۰۱۲). می و همکاران (۲۰۱۱) در مطالعات خود دریافتند که عناصری مانند حاکمیت ضعیف قانون، نظارت ضعیف دولت، دسترسی ضعیف به آموزش رایگان و سطح بالای فساد اداری، عوامل مؤثر بر بروز فقر و مانع مهمی در کاهش فقر به حساب می‌آیند.

در تمامی کشورهای جهان، صرف‌نظر از حیثه حاکمیتی و تصدی‌گری، دولت‌ها ناچار به مداخله در برخی از امور هستند تا با سیاست‌های خاص و استفاده از ابزارهای مناسب جهت‌گیری اقتصادی، اجتماعی یا فرهنگی جامعه را تعیین کنند. این مداخله دولت گاهی در راستای پیشبرد سیاست‌های اقتصادی بوده و گاهی در حوزه سیاست‌های اجتماعی اعمال می‌شود. لزوم توجه به سیاست‌های دولت و تأثیر آن بر فقر و نیز شناخت عوامل مؤثر بر عملکرد سیاست‌های دولت ضروری است. سطح رقابت و رفاه مردم در هر کشوری به‌وضوح، کارایی، رشد اقتصادی و سطح فقر آن کشور بستگی دارد. به‌یقین بدون رشد اقتصادی بلندمدت و سیاست‌گذاری‌های دقیق اقتصادی، کاهش فقر هم حاصل نخواهد شد (بزازان و همکاران، ۲۰۱۵). نتایج این تحقیق در این مضمون با یافته‌های مطالعات زریباف (۲۰۱۲)، عثمان (۲۰۰۹) و می و همکاران (۲۰۱۱) مطابقت دارد.

۶- عوامل اقتصادی

در نهایت، علل اقتصادی، آخرین مضمون به‌دست‌آمده در این پژوهش است که در بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی «ره» نقش دارد. علل اقتصادی مؤثر

بر بروز فقر در این خانواده‌ها در قالب عوامل اقتصادی داخلی و عوامل اقتصادی خارجی قابل بررسی است. بی‌شک عوامل اقتصادی داخلی مانند رکود اقتصادی، تورم شدید، نرخ بیکاری بالا، قاچاق کالا، کاهش ارزش پول ملی، اقتصاد وابسته به نفت، تجمع صنایع و ثروت در کلان‌شهرها، توجه نکردن برنامه‌ها و برنامه ریزان اقتصادی به مناطق محروم و دورافتاده، گسترش نیافتن صنعت بیمه، توجه نکردن به گسترش زیرساخت‌های توسعه اقتصادی در مناطق محروم، نامطلوب بودن فضای کسب و کارها بر بروز فقر در خانواده‌های تحت پوشش مؤثر هستند. عوامل اقتصادی خارجی مانند تحریم‌های بین‌المللی، اقتصاد جهانی فقرزا، عدم سرمایه‌گذاری خارجی، عدم دسترسی به بازارهای بین‌المللی، مهاجرت بی‌رویه افراد فقیر و کارگر از کشورهای همسایه باعث بروز فقر شده است. پژوهشگران اقتصادی معتقدند که نوسانات ارزی و عدم انجام سرمایه‌گذاری در صنایع مولد به‌عنوان بخشی از علل رکود نسبی در تولید و فقر است (پیرایی و قناعتیان، ۲۰۰۷). وقوع تورم در کنار افزایش فقر در جامعه همچنین از طریق افزایش ضریب جینی باعث افزایش عمق شکاف‌های طبقاتی و نابرابری خواهد شد. قدرت اقتصادی با ثبات سیاسی داخلی، اقتدار بین‌المللی و درجه استقلال کشورها مرتبط است. مدیریت و نظام اقتصادی مناسب و حفظ ثبات اقتصادی درون کشورها یکی از اولویت‌های اساسی حفظ نظام‌های سیاسی محسوب می‌شود (شارما، ۲۰۰۷). نتایج این مطالعه در این مضمون با یافته‌های سالم و عرب یارمحمدی (۲۰۱۸) و پورموسوی و همکاران (۲۰۱۳) مطابقت دارد.

به‌طورکلی فقر پدیده‌ای چندعاملی، پیچیده و مزمن است که از ویژگی‌های فردی، خانوادگی و محیطی فرد حادث می‌شود و بر فرد، خانواده و محیط او تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل پژوهشگران فقر را در ابعاد و دسته‌بندی‌های مختلفی مورد مطالعه قرار داده‌اند. فقر از نظر شدت، در قالب «فقر مطلق و نسبی»، از نظر سطح دسترسی، در قالب «فقر

قابلیتی» از نظر تنوع عوامل، در قالب «فقر چندبعدی»، از نظر نقش فرد در بروز فقر، در قالب «فقر انتخابی و تحمیلی» و از نظر بعد زمانی، در قالب «فقر اولیه، ثانویه و چرخه‌ای» قابل دسته‌بندی است. پژوهشگران در مطالعات خود با توجه به این دسته‌بندی‌ها، هر کدام به یک یا چند بعد از ابعاد عوامل مؤثر بر وقوع فقر پرداخته‌اند؛ برخی با رویکرد اقتصادی، برخی با رویکرد فرهنگی و برخی دیگر با رویکرد روان‌شناسی به مطالعه این پدیده پرداخته‌اند. به نظر می‌رسد از مهم‌ترین دستاوردهای این پژوهش که آن را از مطالعات قبلی متمایز می‌سازد ارائه یک دسته‌بندی جدید از عوامل مؤثر بر وقوع فقر است که شاید بتواند ترسیم‌کننده یک نگاه بومی، چندبعدی و چند سطحی به پدیده فقر در استان فارس باشد. مدل چند سطحی این امکان را می‌دهد که به‌طور هم‌زمان علل وقوع فقر را در سه سطح فرد، خانواده و محیط برای خانواده‌های فقیر مورد بررسی قرار داد تا بتوان متناسب با هر کدام از این سطوح، راهکارهای لازم برای کاهش فقر تنظیم نمود. به اعتقاد نویسندگان، کاهش فقر در جامعه مستلزم توجه به تمامی ابعاد و زوایای فقر در سطوح فردی، خانوادگی و محیطی است. در همین رابطه توجه به نقش تأثیرگذار فرد، خانواده و محیط بر وقوع فقر، شناسایی علل و عوامل مولد فقر را به مسئله‌ای پیچیده تبدیل ساخته است به‌نحوی که عدم شناخت صحیح این عوامل در سطوح مختلف و نیز در میان گروه‌های گرفتار فقر در نهادهای حمایتی، به‌عنوان یکی از موانع کاهش فقر در کشور محسوب می‌شود و موجب سیاست‌گذاری‌های نامناسب و اتلاف منابع کمیاب اقتصادی، عقیم ماندن برنامه‌های فقرزدایی و تداوم چرخه فقر به‌صورت یک فرهنگ و یک عامل بازدارنده در توسعه پایدار کشور می‌شود. به همین دلیل مضامین اصلی و فرعی حاصل از این مطالعه که در بالا به آنها اشاره رفت این پتانسیل را دارد که بتواند بسترساز تدوین برنامه‌های ملی و استانی در راستای کاهش فقر در جامعه و خانواده‌های تحت پوشش نهادهای حمایتی باشد.

پیشنهادات

از نظر بانک جهانی، مهم‌ترین عامل موفقیت در کاهش فقر، توسعه اقتصاد ملی است؛ با این حال این نهاد تأکید می‌کند از آنجاکه فقر حاصل تعامل تمامی فرایندهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است که یکدیگر را در جهت افزایش یا کاهش فقر تقویت می‌کنند، بنابراین برای مبارزه با آن باید با اقداماتی در سطح محلی، ملی و بین‌المللی در راستای بهبود فرصت‌ها، توانمندسازی و ارتقای امنیت برای فقرا، به طور هم‌زمان تلاش کرد. در واقع پیشرفت در این سه حوزه می‌تواند نیروی محرکه لازم برای کاهش فقر را به وجود آورد (مدنی قهفرخی، ۲۰۱۵). با توجه به یافته‌های این مطالعه و دیدگاه بانک جهانی پیشنهاد می‌شود در سطح فرد و خانواده نسبت به اجرای برنامه‌های توانمندسازی سرپرست خانواده و اعضای تحت تکفل او از طریق: ارائه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای متناسب با نیاز بازار کار به افراد بیکار فاقد مهارت، ارائه خدمات آموزشی و مشاوره‌ای متناسب با مشکلات خانواده‌های فقیر، کمک به امر ازدواج جوانان و زنان فقیر بی‌سرپرست، ارائه آسان تسهیلات اشتغال‌زایی به صورت بلندمدت و کم‌بهره، راهبری شغلی و کمک به پایدارسازی کسب‌وکارهای خانواده‌های فقیر، کاریابی برای افراد فقیر به‌ویژه افراد تحصیل‌کرده، کمک به ادامه تحصیل فرزندان خانواده‌های فقیر، کمک به ترک اعتیاد افراد معتاد، توسعه بیمه‌های اجتماعی به‌ویژه بیمه‌های بازنشستگی و حوادث، کمک به درمان بیماران در خانواده‌های فقیر، تأمین مسکن ارزان‌قیمت یا اجاره به‌شرط تملیک جهت بی‌سرپناهان، کمک به تأمین هزینه‌های مربوط به نیازهای اولیه زندگی فقرا اقدام شود. همچنین در سطح حاکمیتی هدفمندسازی و یکپارچه‌سازی خدمات حمایتی با هدف افزایش اثربخشی این خدمات، تخصیص بودجه و اعتبارات بیشتر به مناطق محروم و روستایی، تدوین قوانین حمایتی لازم جهت حمایت از فقرا در خدمات عمومی قابل‌ارائه توسط دولت، تسهیلگری دولت، سازمان‌ها و نهادهای دولتی در ارائه خدمات آسان به فقرا، تأمین نیازها و خدمات بهداشتی،

جاده، آب، برق، گاز و اینترنت و سایر زیرساخت‌های لازم در روستاهای دورافتاده و مناطق محروم، فراهم کردن سطح دسترسی فقرا به نهادها و سازمان‌های دولتی، واگذاری اختیارات و منابع بیشتر به مسئولان محلی در راستای فقرزدایی، اصلاح نظام پرداخت مالیات و یارانه‌ها به نفع فقرا، بازنگری در سیستم‌ها و سیاست‌های حمایتی از جمله راهکارهای حاکمیتی کاهش فقر هستند. بر اساس یافته‌های این پژوهش در بعد فرهنگی نیز تقویت روحیه تحرک، اشتغال و کارآفرینی در جامعه به‌ویژه در اقشار فقیر، به‌کارگیری استعداد نخبگان و کارآفرینان در امر اشتغال و فقرزدایی، تقویت مشارکت‌های اجتماعی و حمایت از تعاونی‌ها در امر فقرزدایی، تقویت فرهنگ انفاق و نوع‌دوستی در کشور، گسترش اقتصاد اسلامی به‌ویژه احیا و توسعه پرداخت زکات، صدقات و قرض‌الحسنه جهت کمک به فقرا، تقویت فرهنگ تکافل و مسئولیت‌پذیری اجتماعی از جمله راهکارهای فرهنگی در جهت کاهش فقر است. در بعد کاهش تأثیرات عوامل جغرافیایی بر وقوع فقر پیشنهاد می‌شود که توسعه و تقویت برنامه‌های مدیریت بحران در مناطق حادثه‌خیز (زلزله‌خیز، سیل‌خیز و...)، توسعه بیمه‌های مختلف اجتماعی مدنظر قرار گرفته شود و نیز به‌منظور پیشگیری از تلفات انسانی و مالی در صورت بروز حادثه رعایت اصول و استانداردهای ساخت‌وساز ضروری است. برنامه‌ریزی جهت ترویج کسب‌وکارهای پایدار متناسب با مناطق گرم و خشک و نامساعد از نظر آب‌وهوایی، رسیدگی بیشتر به روستاهای صعب‌العبور، کوهستانی و دورافتاده، برنامه‌ریزی جهت جلوگیری از تخریب جنگل‌ها و مراتع، جلوگیری از هدر رفت منابع آبی به‌ویژه آب آشامیدنی، سرمایه‌گذاری بیشتر در بخش منابع زیرزمینی، صنایع و معادن در مناطق محروم با هدف اشتغال‌زایی در این مناطق از دیگر راهکارهای فقرزدایی در استان است. در نهایت در بعد اقتصادی، برنامه‌ریزی در خصوص تقلیل آثار تورم و تحریم‌های بین‌المللی بر اقشار فقیر، جلوگیری از تعطیلی کارگاه‌ها در مناطق محروم و روستایی، گسترش زیرساخت‌های اقتصادی در روستاها و مناطق محروم، فراهم کردن زمینه‌های لازم جهت سرمایه‌گذاری‌های

داخلی و خارجی در مناطق محروم و روستایی، فراهم کردن سطح دسترسی کسب‌وکارهای کوچک روستایی و مناطق محروم به بازارهای داخلی و خارجی جهت فروش تولیدات خود، جلوگیری از ورود کالاهای قاچاق و تأثیرات منفی آن بر تولیدات داخلی و همچنین جلوگیری از نیروهای کار خارجی قاچاق به داخل کشور، بازنگری در روش‌های باز توزیع منابع و درآمدهای ملی، بهبود فضای کسب‌وکار و کارآفرینی، برنامه‌ریزی در خصوص توسعه اقتصاد دانش‌بنیان روستایی از جمله برنامه‌های فقرزدایی در بعد اقتصادی هستند که توجه به آن ضروری به نظر می‌رسد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان در تهیه مقاله مشارکت داشته‌اند.

منابع مالی

برای انتشار این مقاله حمایت مالی مستقیم از هیچ نهاد یا سازمانی دریافت نشده است.

تعارض منافع

این مقاله با سایر آثار منتشر شده از نویسندگان همپوشانی ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در این مقاله همه حقوق مرتبط با اخلاق پژوهش رعایت شده است.

- Abed Ja'fari, H., Taslimi, M., Faghihi, A., Sheikhzade, M. (2011). 'Thematic Analysis and Thematic Networks: A Simple and Efficient Method for Exploring Patterns Embedded in Qualitative Data Municipalities', *Strategic Management Thought*, 5(2), 151-198, (In Persian).
- Akerele, D., & Adewuyi, A. (2011). Analysis of poverty profiles and socioeconomic determinants of welfare among urban households of Ekiti State, Nigeria. *Current Research Journal of Social Sciences*, 3(1), 1-7.
- Aksoy, A. M., & Hoekman, B. M. (2010). *Food Prices and Rural Poverty*. Washington D.C.: World Bank.
- Arzorroum Chiller, N. (2005), Different Dimensions of Poverty, Economic Research Collection, *Central Bank of the Islamic Republic of Iran*, 27, 12-36, (In Persian).
- Baulch, B., & Vu, H. D. (2011). *Poverty dynamics in Vietnam, 2002 to 2006*, in Baulch, B. (Ed.). *Why Poverty Persists: Poverty Dynamics in Asia and Africa*. Cheltenham: Edward Elgar Press.
- Baumol, W. J., & Blinder, A. S. (2009). *Economics: principles and policy*. Canada: British library.
- Barati M A, Ebrahimi Salari T. (2018), Factors Affecting the Poverty through the Female-Headed Households in Iran, *Social Welfare*, 18 (68), 43-85, (In Persian).
- Ba'zzazan, F., Ghasemi, A., Raghfar, H., Hasanvand, S. (2015). 'The Effectiveness of Public Policies in Reducing Poverty In Iran', *Economic Development Policy*, 3(3), 9-32. doi: 10.22051/edp.2016.2459, (In Persian).
- Beccaria, L., Maurizio, R., Fernandez, A.L., Monsalvo, P., & Alvarez, M. (2013). Urban poverty and labor market dynamics in five Latin American countries: 2003-2008. *Journal of Economic Inequality*, 11(4), 555-580.
- Bhorat, H., & Kanbur, R. (2006). *Poverty and policy in Post-Apartheid South Africa*, Cape Town: Human Sciences Research Council.
- Biyase, M., & Zwane, T. (2017). An Empirical Analysis of the Determinants of poverty and household welfare in South Africa, MPRA Paper, No 77085, University of Johannesburg, Online at: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/77085/>.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology*. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

- Castro, A., & Farmer, P. (2005). Understanding and Addressing AIDS-Related Stigma: from Anthropological Theory to Clinical Practice in Haiti. *American Journal of Public Health*, 95, 53-59.
- Dartanto, T., & Nurkhali, C. (2013). The determinants of poverty dynamics in Indonesia: evidence from panel data. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, 49, 61-84.
- Dercon, S., & Porter, C. (2011). *A poor life? Chronic poverty and downward mobility in rural Ethiopia, 1994 to 2004*. In B. Baulch (Ed.), *Why Poverty Persists: Poverty Dynamics in Asia and Africa* (65-69). Cheltenham: Edward Elgar Press.
- Edoumiekumo, S., Karimo, T., & Tombofa, S. (2013). Determinants of Households' poverty and Vulnerability in Bayelsa State of Nigeria. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 2 (12), 14 – 23.
- Farah, N. (2015). *Impact of household and demographic characteristics on poverty in Bangladesh: a logistical regression analysis*. 2015 Award for excellence in student research and creative activity, Paper 3.
- Fagernas, S., & Wallace, L. (2007). *Determinants of poverty in Sierra Leone*, 2003 (ESAU Working Paper No. 19). London, England: Overseas Development Institute.
- Fernández-Ramos, J. A. K., Garcia-Guerra, J., Garza-Rodriguez, & Morales-Ramirez, G. (2016). The dynamics of poverty transitions in Mexico. *International Journal of Social Economics*, 43 (11), 1082-1095.
- Fitzpatrick, T. (2001), *Welfare Theory: What is Social Policy?* (Translated by H. Homayounpour). Tehran: Gham e Now Press, (In Persian).
- Fotros M H., & Ghodsi S G., (2018), Comparing Multidimensional Poverty of Female and Men Headed Households in Urban and Rural areas in Iran by Alkire-Foster Method. *Social Welfare*, 18 (69), 227-185, (In Persian).
- Habyarimana, F., Zewotir, T., & Ramroop, S. (2015). Determinants of poverty of households: semi parametric analysis of Demographic and Health survey data from Rwanda. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 7(3), 4755.
- Hassnzadeh, A. (2000). 'Investigating Factors Affecting Poverty (Iran Case Study) ', *Iranian Journal of Economic research*, 2(4&5), 130-184, (In Persian).

- Imam Khomeini Relief Foundation Planning and Research Center (2017). *Identifying causes and Factors of poverty (unpublished report)*. Tehran: Research and Planning Center- Office for Research and Research-Department of Economic Studies and Empowerment, (In Persian).
- Imam Khomeini Relief Foundation of Fars Province (2014). *Statistical Yearbook of 2013 Imam Khomeini Relief Foundation of Fars Province*. Shiraz: Management of IT and Planning, (In Persian).
- Imam Khomeini Relief Foundation of Fars Province, (2012), *Fifth Documentary of the Five Years Plan*, Shiraz: Management of IT and Planning, (In Persian).
- Islamian, S., & Okhravi, S. (2015), *Design principles of rainwater extraction systems (residential use)*, Tehran: Kankash Press, (In Persian).
- Khodadad Kashi, F., & Heidary Kh, (2009). 'Measuring Poverty Indicators Based on Nutritional Performance of Iranian Households.', *Economics Research*, 9(34), 205-231, (In Persian).
- Lekobane, R., & Seleka, B. (2017). Determinants of Household Welfare and Poverty in Botswana, 2002/2003 and 2009/2010, *Journal of Poverty*, 21(1), 42-60.
- Litchfield, J., & McGregor, T. (2008). *Poverty in Kagera, Tanzania: Characteristics, causes and constraints* (PRUS Working Paper No.42). Brighton, England: University of Sussex.
- Madani Ghahfarrokhi, s., (2015), *The Necessity of Combating Poverty and Inequality in Iran*. Tehran: Agah Press, (In Persian).
- Management and Planning Organization of Fars Province, (2017), *Statistical Yearbook of Fars Province, 2016*, Tehran, Documentation Center, Documents and Publications of plan and Budget Organization, (In Persian).
- Management and Planning Organization of Fars Province, (2016), *Economic, Social and Cultural Report of Fars Province in 2016*. Tehran, Documentation Center, Documents and Publications of plan and Budget Organization Press, (In Persian).
- Management and Planning Organization of Fars Province, (2005), *Fars Province National Development Document*, Tehran, Documentation Center, Documents and Publications of plan and Budget Organization Press, (In Persian).

- May, J., Woolard, I., & Baulch, B. (2011). *Poverty traps and structural poverty in KwaZulu Natal, South Africa*, 1994 to 2004. In B. Baulch (Ed.), *Why Poverty Persists: Poverty Dynamics in Asia and Africa* (187-218). Cheltenham: Edward Elgar Press.
- Miri Ashtiani, A. (2011). *An Introduction to the Pathology of Iranian Social Issues*, Tehran: Farhang Press, (In Persian).
- Mohamadiyan, S., & Negahdari, E., (2018), Study of Poverty Indicators in the Urban Areas of Hormozgan Province Using Linear Expenditure System (LES) during 4th and 5th Development Plans: Household Budget Survey, *Social Welfare*, 18 (68):201-223, (In Persian).
- Mok, T. Y., Gan, C., & Sanyal, A. (2007). The determinants of urban household poverty in Malaysia. *Journal of Social Sciences*, 3(4), 190-196.
- Mokoena, T. D. (2004). *A critical analysis of community-driven development projects aimed at poverty alleviation in Evaton West*. Unpublished dissertation, Vanderbijlpark: North-West University.
- Narian, d. (2011). *Voice of Poor; A Crying out for Change* (Consequences of Development), (Translated by M. Azakia and J. Rahmati Pour). Tehran: Kayhan Press, (In Persian).
- Niyazi, M., Ashayeri, T., Saadati, M., Montazery Khosh, H., Omranejad, F., (2017), Sociological Eexplanation of Culture of Poverty: Case Study of Ardabil province Villages. *jspi*, 8(1), 167-188, (In Persian).
- Niyazi, M., & Ashayeri, T., (2016). *Stigma of Poverty (Poverty as Social stigma)*, Tehran: Sokhanvaran Press, (In Persian).
- Noble, M., Ratclffe, A., & Wright, G. (2004). *Conceptualizing, defining and measuring poverty in South Africa: an argument for a consensual approach*. University of Oxford: CASASP.
- Piraei, Kh., & Ghanaatian, A. (2007). 'The Effect of Economic Growth on Poverty and Income Inequality: Measurement of Pro-poor Growth in Urban and Rural Areas of Iran', *Iranian Journal of Economic research*, 8(29), 113-141, (In Persian).
- Pour Mousavi, S M., Amini, M., keikha, M. (2013), *The Impact of Black Economy on Poverty in Urban Areas in Iran*. MJSP, 17(3), 45-62, (In Persian).
- Quisumbing, A. (2011). *Poverty transitions, shocks and consumption in rural Bangladesh*, 1996-97 to 2006-07. In B. Baulch (Ed.), *Why Poverty Persists: Poverty Dynamics in Asia and Africa* (29-64). Cheltenham: Edward Elgar Press.

- Ramphoma, S. S. (2012). an analysis of socio-economic factors on poverty in nyakallong (matjhabeng municipality). Unpublished dissertation, Magister Commercii, North-West University, South Africa, <https://repository.nwu.ac.za/handle/10394/10346>.
- SABRY, S. (2009). Poverty line in Greater Cairo: understanding and misrepresenting poverty. Available on: <HTTP://WWW.IIED.ORG/PUBS/DISPLAY.PHP?0=1-572//ED>.
- salem A A., & Arab Yarmohammadi, J, (2018), Factors Affecting Multidimensional Poverty; a Panel Multilevel Approach, *Journal of Economic Research and Policies*, 26(87), 7-46, (In Persian).
- Sammet, S., & Salehi, M J., (2016), *Capability Poverty Approach in Urban Development Strategy Studies*, International Conference on Urban Economics, Tehran, Iranian Association of Urban Economics, (In Persian).
- Sekhampu, T. S. (2013). Determinants of poverty in South African township. *Journal of Social Sciences*, 34(2), 145–153.
- Sharma, R. (2007). *Urban Poverty; An introduction, 1ST Edition, Hyderabad The National Economic Council, Malawi, The introduction National Statistical Council, Malawi And The International Food Policy Research Institute*, Washington, DC, USA (2001), Determinants of Poverty in Malawi.
- Shete, M. (2010). Magnitude and determinants of rural poverty in Zeghe Peninsula, Ethiopia. *Journal of Poverty*, 14, 308-328.
- SPILL (Studies In Poverty And Inequality Institute). (2007). *The measurement of poverty in South Africa project: key issues*. Richmond: SPII.
- Statistical Center of Iran (2019). <https://www.amar.org.ir/%D8%AF%D8%A7%D8%AF%D9%87%D9%87%D8%A7-%D9%88-%D8%A7%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%B9%D8%A7%D8%AA-%D8%A2%D9%85%D8%A7%D8%B1%DB%8C>
- Statistical Center of Iran (2002). *Measurement of Poverty Indicators in Iran (Application of Poverty Line Types, Poverty Gap, Poverty Index, 1986-97)*, Tehran: Statistics Institute Press, (In Persian).
- Tuyen, T. Q. (2014). The impact of farmland loss on income distribution of households in Hanoi's peri-urban areas, Vietnam, Hitotsubashi *Journal of Economics*, 55(2): 189-206.
- UNDP, (2019). Multidimensional Poverty Index (MPI), The United Nations. <https://reliefweb.int/report/world/multidimensional-poverty-index-2019-illuminating-inequalities>.

- Usman, M. (2009). *Socio-Economic Determinants of Poverty: A Case of Pakistan*, Development and International Relations, Aalborg University, Denmark.
- World Peace Day Address (2009). *The Vatican*. Retrieved 21 June, From: www.peacedirect.org.
- Zaribaf S M., (2012), A Review of the Causes of Poverty from the Conventional Economics Perspective, *Economic Journal (Quarterly Review of Economic Issues and Policies)*, 12(1), 7-26, (In Persian).